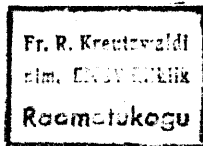

ERK

SISU:

- ERNST PETERSON: KONSTANTIN PATS 60-AASTANE.**
A. VAIGLA: KUUETEISTKÜMNE AASTA OMARIIKLUSE SAAVUTISI,
A. H. TAMMSAARE: ÖNNELIKEST JA ÖNNETUIST AEGADEST.
OSKAR LOORITS: VAIMSE KULTUURI PARAADIDEST.
N. KAASIK: BALTI KLAUSEL KAUBANDUSLEPINGUTES.
ERK-IDE LIIDU MARGUKIRI.
J. LINTROP: SAKSA TEADLASE TASE.

PE 22477

N° 2 VEEBRUAR 1934

Tartu näitus

peetakse tänavu 24.—27. augustini.

Esimene näitus uuel, avaral platsil.

Lähemaid teateid saab näituse büroost (Tartus, Maavalitsuse majas — Promenadi tn. 2, tuba nr. 17, telefon 1-01). — Rutake näitusele ülesandmisega.

Eesti Põllumeeste Selts Tartus.

„EEKS-MAJA“

(asut. 1866. a)

Suurim Eesti ühistegeline kindlustusettevõtte.

Toimetab :

tule-, elu-, murdvarguse-, klaasi- ja kodulooma
kindlustusi.

Soodsad tingimused, kindel vastutus, õiglane kahjude likvideerimine.

Juhatus ja peakontor: Tallinn, Lai t. 1, omas majas.

Kontor: Harju t. 29, Tallinna Majaomanikkude Pangas.

Osakonnad: Tartus, Viljandis, Valgas, Rakveres ja Petseris.

ÜLD-, MAJANDUS- JA KULTUURPOLIITILINE AJAKIRI

NR. 2

VEEBRUAR 1934

2. AK.

KONSTANTIN PÄTS 60-AASTANE.

23. veebruaril s. a., päev enne meie vabariigi 16. aastapäeva, saab meie praegune riigijuht Konstantin Päts 60-aastaseks. Üks astub niiütelda oma noormehe põlve, teine — lõplikku küpsusesse, easse millal mõlemalt, niihästi riigilt kui ka ta juhilt, võib loota kõige intensiivsemat ja viljakamat tööd. Riik on saanud enesele uue põhiseaduse rahva tahtel ja ootab riigimehi, kes oskaksid ja suudaksid anda rahvale seda, mida rahvas loodab. K. Päts, kelle sünnipäev langeb peaaegu kokku Vabariigi omaga, on nii seotud meie riigi loomise ja uuendamisega, et rääkides esimesest ei saa mööduda teisest.

Eesti rahvas oma enamuses on sügavalt rahvuslane. Kuigi selle vastu sageli ironiseerivalt kõneldakse, on see ometi tõde. Arusaadav, et ei sel ajal kui K. Päts algas oma tegevust 1901. a. Tallinnas ja samuti mitte varemalt, ei olnud rahvusluse mõiste selliseks kristalliseerunud nagu praegu. Kuid oma ürgeos, alateadvuses oli see ometi olemas ja moodustas suure jõu. Juba C. R. Jakobson oskas leida seda jõudu ja äratada eestlase enesetunnet kaugemaiski metsanurkades. Kuid kõigele sellele vaatamata puudus tolleaegsel eestlusel veel palju. Väga selgesti oli märgata „sõna-eestlust“, mis väljendus nagu moena, kuid tegelik elu näitas teist. Pea kõik vanemad tegelased olid sõnas eestlased, aga vaarusid kodus nagu Iisrael Eeliase ajal Baali ja Jehoova vahel. Meie vanema põlve tegelaste kodu oli liiga sageli kas saksa- või venekeelne ja -meelne. Ainult talupoeg jäi kõigele vaatamata päriestlaseks. Sellest kurbloodusest võiks tuua näiteid sadadena. See lõhestas rahva ja võrdus otse enesetapmisega. Rahval tuli teha otse Sisyphe'se tööd (kes allilmas pidi kaljurahnu lükkama mäe tippu, kust see aga veeres ikka uuesti alla): Venemaa neelas suure osa meie paremaid mehi, kodumaa sakslus tegi sedasama! Aga veel enam: Vene riiklik poliitika rakendas venestuse adra ette veel usugi — pravoslavije. Kes oli riigiusku,

see oli juba venelane: see oli endastmõistetav aktsioom. Ning suur osa ametnikke, õpetajaid ja preestreid olid selle „tõe“ esindajaid.

Selle „tõe“ purustajaid oli K. Päts oma tegevuse ja „Teatajaga“.

K. Päts väljendas nii sõnas kui ka teos, et rahvuslus on kogu oma tervikus kõrgeim. See alateadvuses peituv jõud äratas teda juba Riia võimalikus seminaris teotsema õpilaste käsikirjalises ajalehes vastavalt Eesti ja eesti sugurahvaste elunõudeile, mida ta arendas hiljemini veel selgemalt „Teatajas“.

Sündis suur pööre meelsuses, ja näiteid ei tarvitse kaugelt tuua või otsida: talvel 1905/6 osutasid preestrid karistussalkade hirmutegude ajal hoopis rohkem eestlust ja rahvuslust kui paljud pastorid. See oli suur võit eesti rahvusele ja seda teenet tuleb märkida ja hinnata. Et rahvuslus kohustab töötama kogu rahva hüvanguks vaatamata usule, seisusele, kihtidele, et rahvuslus seob, aga ei lahuta, selleks on töötanud K. Päts kogu oma elutööga.

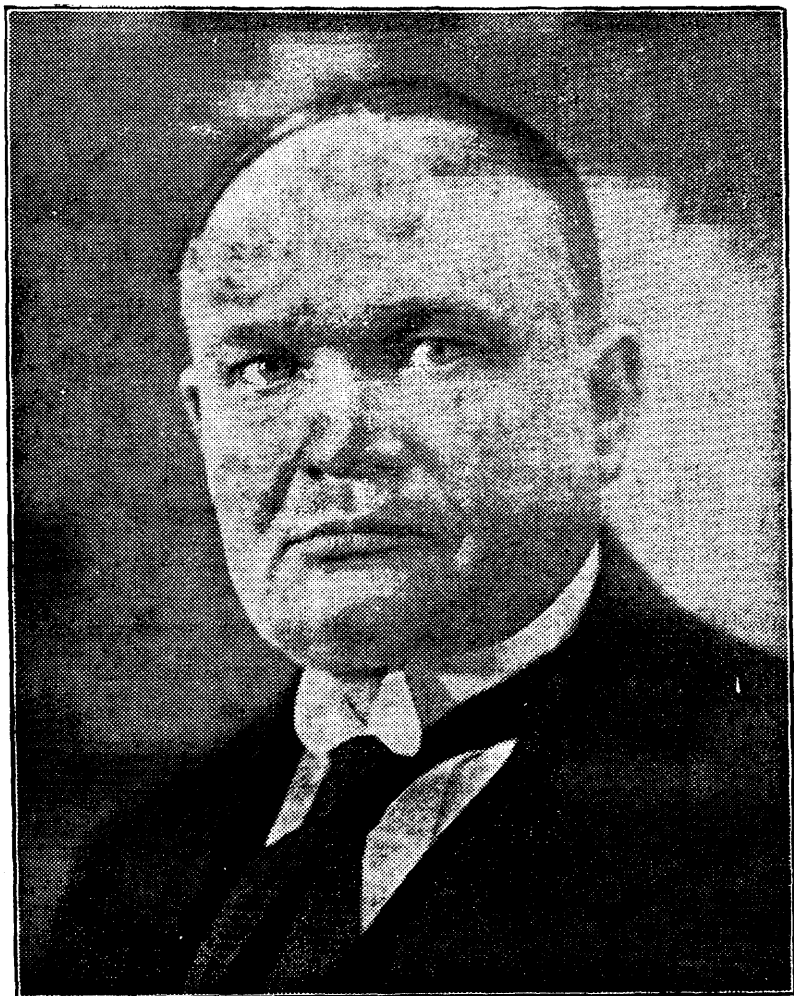
Meenutagem ainult K. Pätsu omaaegset tegevust Tallinna linnavalitsuses, kus ta ei ajanud kitsarinnalist erakonna-poliitikat, vaid püüdis lähendada rahva üldhuvide seisukohalt. Samuti ta taotles meie kogu rahva majandusliku olundi rajamist uude alusele. „Meie kodumaa elu alus on üldiselt vildak!“ seletas K. Päts alati. Ja selles mõttes ta töötas järelejätmatult luues plaane ja aidates neid teostada. Meie „omavalitsuse eelnõu“ (1915), meie iseseisvuse võitlus, meie rahvusväe loomine, meie esimene Maavalitsus, meie Päästekomitee, meie iseseisvus ja selle kuulutamine, võitlus saksa okupatsiooniga ja vallavanemate protest Riias, meie vabadussõda, ajutine valitsus jne. jne. — lühidalt: kogu meie rahva elu ja edu on seotud nii tihedalt K. Pätsu nime ja tegevusega, et võimatu on neid eraldada. Kui paljude eestlaste kohta öeldi, et kaabi teda pisut, siis koorub säält välja sakslane või venelane, kuid K. Pätsu kohta võib sõnada: „Kaabi teda kuidas aga tahad: eestlane — ihu ja hingega!“

Ja seda tõestab K. Pätsu elugi. Kui oli vaja 1905./6. a. liikumises kedagi süüdistada, siis oli see K. Päts esijoones. Kes saadeti kõigepäält okupatsiooni-võimude poolt vangilaagrisse? — K. Päts! Ka eesti oma enamlased ei jäta teda kimbutamata. Eesti rahvusluse, eestluse vaenlased tunnevad suurt huvi just K. Pätsu vastu.

Otse eesti iseloomupärase visadusega töötab K. Päts. Ta loob ja ei tagane, ja seda tunnevad ja tunnustavad nii omad kui ka võõrad. Selle tõenduseks tarvitseb ainult lehitseda K. Pätsu vastilmunud juubeliteost.

Agas kui me võõraste avaldistes kaldume nägema sel või teisel määral pidulikke sõnu, siis mõned mainitud teoses paiknevad hinnangud mitte juubilarile leeri kuuluvailt meestelt pälvivad otsest tähelepanu. Nii kirjutab Eduard Hubel: „See ei ole ometi mingi juhus, et K. Päts on meie iseseisvuse kestvusel nii palju kordi olnud vabariiki juhtimas. Ta tegi seda alguses, kõige raskemal ajal, kui vaenlane oli pealinnale kõige lähemal, kui sõjaväge ei olnudki, vaid seda loodi ja ühtlasi tuli pidada võitlust kiiresti lähenevate punaste salkadega. Ta on ka seda praegu, mil meie riigikord kujundatakse ümber, mil riigivankrit juhatakse ühedelt roobastelt teistele. See ei ole tõesti mingi juhus, vaid see tõendab kõige selgemini, et K. Päts on mees, kes rahva ja riigi juhiks on sündinud, keda rahvas selleks peab.“

Ja tuntud ajakirjanik Ed. L a a m a n lausub: „Ma ei tea ühelgi teisel meie poliitikamehel olevat nii palju otse kunstnikulist loovat fantaasiat. Kui öelda, et K. Päts on meie esimene riigimees, siis pole sellega midagi ise-

Konstantin Päts 60-aastasena.

äralist öeldud; aga mis tähtsam: ta on jäänud seda tänapäevanigi! Mispärast? Sellepärast, et K. Päts on olnud meie suurim reaalpoliitik. Vaevalt on Eesti suur vabadusvõitlus kelleski teises leidnud nii täielikku kehastust kui oma esimeses riigimehes. Nagu K. Pätsil on omane otse kunstniku fantaasia, tajumise and, mingi jumalik säde, mis haarab inimesi ja asju nende siseimaist olemusest ja siis vääramatult seggestiivsusega suudab end inimeste pääle panna maksma.“

Arvamused ja hinnangud K. Pätsu elutöö ja selle tulemuste kohta võivad olla erinevad, kuid ühes peaksid nad ometi ühtima: K. Päts on osanud tabada eesti rahva ja eesti rahvusluse olemust.

„Kui tahame oma riiki valitseda raskel ajal, siis arvan mina, et meil peavad olema meie kannatajate hädad ühesuguselt tähtsad. Meie peame minema üldrahvuslikkudest seisukohtadest välja: meil ei tohi olla vahet ühe või teise klassi vahel. Meie ei tohi unustada, et nälgiv töölisperekond keldris on sama osa meie rahvast kui hädakannatav põllumees maal!“ Nii ütles K. Päts Riigikogu kõnetoolilt 22. nov. 1932.

Need sõnad ei kuulu kitsarinnalisele parteimehele. Neid sõnu võib ütelda ainult see, kes rahvuses tahab ennekõike näha poliitilist, majanduslikku ja moraalset tervikut.

Hellitan lootust, et Kõrgeim annab meie 60-aastasele vanameistrile veel võimalust töötada meie rahvariigi ja eestluse kasuks veel kaua, kaua!

Ernst Peterson.

KUUETEISTKÜMNE AASTA OMARIIKLUSE SAAVUTISI.

„Mis olid sinu päevad varem,
kui olid oma nime vari,
oo kodumaa!

Nüüd on kõik valgem, kaunim, parem.
Veel vapram kangelaste veri.
Veel vastu saab!“

Henrik Visnapuu.

24. küünlakuu päeval algab Eesti 17. omariikluse eluaastat. 1918. a. 24. küünlakuu päeval Eesti Maapäeva Vanemate Nõukogu Manifest kõigile Eestimaa rahvastele katkestas lõplikult riikliku seose meie ja Venemaa vahel, kuulutades Eesti rahva kindlal tahtel „Eestimaa tema ajaloolistes ja etnograafilistes piirides iseseisvaks demokraatlikuks vabariigiks.“

Ent siis saabusid otsekohe saksa valdusväed. Aga veel sama aasta sügis saatis uued vaenuväed meie idapiirile. Vabadust-, rahuarmastav rahvas patsati tapluste keerisesse. Meie isad, vennad kannatasid kibedamaid katsumispäevi, sest olime ehitanud koja tõmbtuulte teedele. Tuli valukas heitlus, sest võõraste tahtmist ei tahtnud enam meie Maarjamaa.

Lõppesid võitlused. Saavutati vabadus. „Saarelise maa eest, vahel järve ja mere — pojad julgemad andsid kallima — oma elu ja vere.“ (J. Schütz.) Au ja püha mälestus olgu nende päralt! Tänu neile on meil täna oma kodune tuba. Täna on meil oma lüba valgustada

ja soojendada oma tuba — nagu seda ise soovime, sest oleme ise omad isandad omas majas.

Aga ometi: kas oleme süüdanud kõik tuled, mis meil on; kas meie elutare soojus on süttanud meie kõikide kodanike südamed täiele teoleegile?

Omariikluse ilutsuste hoosse paraku on kandunud kaebehääli: meil ei olevat midagi, me suutvat vähe; me hoolivatki koguni vähe omariiklusest, sest meie maa on väike ja — vaene...

Kas tõesti Vabariigi teisel kümnendil kipume külmistuma oma põhjatuulises koduesikus?

Kodumaa saatust südames kandev luuletaja Henrik Visnapuu meie kirjutise motona osundatud laulusalmis (laulust *Veel vastu saab*) võrdleb kodumaa varemaid päevi oleviku olundiga ja leiab: „Nüüd on kõik valgem, kaunim, parem. Veel vapram kangelaste veri.“

Nii lohutavlik, nii optimistlik on lauliku luulesõna. Saagem osa sest valgusest, kaunidusest, paremusest, mis pakub oleviku vaba Eesti. Või — eks ole õigustatud küsimus: mis on meil siis õieti valgem, kaunim, parem? Ehk on need mõtted vaid lauliku luulemotiivid, pidulikud sõnasädelused?

Ei. Siiski siin on tõesõna lausutud. Lauliku tunnetus avalduse otsinud. Seda kinnitame näidetega.

Kuigi riiklus ei saa anda ainult õigusi, vaid nõuab pingutuslikke kohustusi, on Eesti omariiklus ometi hulgi vähendanud meie koormisi ja rikkalikult rohkendanud meie hüvesid, meie kodaniku-põhiõigusi. Ning hulk omariikluse ajal loodud väärtusi, hulk positiivseid saavutisi üldpoliitilisel, kultuurpoliitilisel, sotsiaal- ja majanduspoliitilisel alal on meie rahva arendamise ning elujõu tõste teenistuses.

Neid tähtsamaid omariikluse võite ning töövilja lubatagu järgnevas lühidalt loendada.

1. Omariikluse olemus rahvuslустunde seisukohast on *a priori* suur poliitiline saavutus. Rahvavalitsuseline riigikord, mõtte-, usu- ja südame-tunnistusvabadus on suured aarded, mida rahvas üldse võib omada. Vabariikluse viimsed võidud on meie kasustada. Suur rõõm olgu meis, sest meile on antud omariiklusele õige suuna, meile vastava sisu andmine. Elurõõm ja teoind juhtigu meid selle õilsa ülesande teostamisel. Siis langeb kõigile kodanikele osaks vabadusaastate oodatud vilja. Siis mõistetakse, et iseseisev rada on rahvuse õige teekond.

2. Meie rahva kultuurelu iseseisev korrastus vajab väärivat rõhutust kui suur kultuurpoliitiline saavutus. Vabas Eestis võime oma rahva poegi ja tütreid emakeelses koolis ette valmistada nende kutsealade kohaselt, missuguseid alasid vajab ning võimaldab viljelda meie maa. Võime künda uusi sööte ja võime kasvatada uusi kändjaid, keda ootab ja kutsub meie kodumaa. Iseseisvuseta, omariikluseta oleks võimata kõiki meie olustikule vastavaid kultuurialasid korrastada nõnda, nagu nüüd omariikluse ajal omal tahtel ning teol seda võime teha. Meie rahval on sügav loomupärane tung hariduse järele. Päevad-ööd töötades, ülisuuri ohvreid kandes ning raskusi ületades on eesti emad ja isad ikka saatnud oma lapsi valguse poole. Vene valitsuse aegne kool oli ainult nõrk videvikuline valguskuma, sest venestuspoliitika surve keelati meil eestikeelne õpetus kõigis koolides. Kuid tänases Eestis on teostunud kohustuslik kuueklassiline emakeelne algkool maksuta kõigile; vaba Eesti võimaldab keskhariduse iga-

ühele, kes tahab ja suudab õppida; meie riigi majandamisele vastavate kutsekoolide korraldus leiab õiget hindamist; Eesti Vabariigi Ülikooli ukсед on avatud tuhandeile noorile, kes tunnevad teaduse janu. Kõike seda mitmekülgset vajadusekohast hariduskülvi soodustab omariiklus.

Me hi on meile vaja, tugevaid rahvuslikult meelestatud tahtinimesi, aktiivseid teovõimsaid töömehi, südame põhjani haritud isikuid, sest meie kohal on isegi kaua hoitud küünalt vaka all.

Lisaks koolikorraldusele ja vabahariduse korrastusele märkigem veel meie omariikluse aegset üldist kultuurielu tõusengut — pingsust, laiumist ja süüvimist. Teadus (eriti rahvuslike ja kodumaaliste teaduste eriharud), keel, kirjandus, kunst, teater, muusika, raamatukogundus jne. on tõusu tähe all arenenud Eesti iseseisvuse päevil. Need on suured vaimsed varastud, mille sisuväärtusi peame hindama kõrgesti. Kunst ja teadus v õivad võrsuda omariikluse sobivas pinnases loomulikult paremini kui võõra vesivõsuna. Meie riikliku iseseisvuse 16 a. jooksul oleme saavutanud kõrgema kultuuri alal nii sisuliselt kui ka ulatuselt en am kui sa j a n d i d enne seda.

3. Sotsiaalpoliitiliselgi alal oleme iseseisvuse ajal edu saavutanud. Töörahva olukord on teataval määral paranenud, vähemalt töökaitse, sotsiaalkindlustuse ja käitisorganisatsiooni õiguse suhtes. Kuid veel enam kui sotsiaalseadusandlus on töölise elu-olu paranemisele kaasa aidanud Eesti iseseisvusajastu administratsiooni- ja kohtuasutiste muutunud sotsiaalpoliitiline orientatsioon. Kui ennemini käsitati tööandja ja töövõtja suhteid kui isiklike erasju, siis nüüdses ametiasutiste tegeluses on maksuvusel vaade, et proletariaati puutuvad küsimused on ühtlasi avaliku elu probleemid.

Rahva tervishoiu korraldus, hoolekanne vaeste töötute, vanade, alaealiste ja vigaste eest on energilist organiseerimist leidnud omariikluse päevil. Mainitagu uusi haiglaid, lastelaid, toitlaid, tööhankeid jne., mis kõik meie kodanike käekäigu kasuks on korraldatud.

4. Majanduspoliitiliste saavutiste alal tuleks mainida ennekõike meie maareformi, millega kaotati suurmaapidamine Eestis ning moendati meie riik väikemaapidamise ja väikemaomanduse riigiks, kus keskmise talundi suurus on väiksem kui näit. Taani põllumajanduses. Meie oludele ja meie põllumehe hingeelule vastavalt õnnelikult lahendatud maakorraldus on loonud enam kui 32000 uut asundustalundit. Peale selle riigi renditalundid, palgamaatalundid jne. Asundus- ja renditalundid müüakse kõik pärisomanduseks harijaille, mis ka 90% maa valdajaist on ka selle omanikud.

Kui palju pidi meie vanem põlv higi valama äärismaid harides ning kive ja kände kaaludes oma käterammu kulutama, kuni seeme sai idanema.

Maareform on aidanud meie igapäevase leiva küsimust rahuldavalt lahendada. See on suur omariikluse võit, positiivne suur-saavutis.

Mõisaväljade asutamisega rööbiti on haritud võimaluste piirides uudismaid, tehtud maaparandustöid: süvendatud jõgesid ja rajatud magistraalkraavide võrk.

Tööstuse ala iseseisvas Eestis on arenenud olude kohaselt. Pärast sõda oli suunatud tööstuse ümberkorraldus uute välisurgude leidmisele endise Vene turu asemel, samuti siseturu mitmekesiste nõuete rahuldamiseks. Enam-vähem kindel välisurg meie tänapäeva tööstusartikleist on tselluloosil, vineeril ja purjeriidel. Muude tööstusalade siseturu-toodang

on suurem välisturu-toodangust. Vastavalt siseturu mitmesuguseile nõudeile kasvas ka käitiste arv tööstuses. Nii on suurtööstuses (kus üle 20 töölise) käitiste arv 1920—1930 tõusnud 122-lt 273-le.

Tööstuse kütte küsimus on lahenenud õnnelikult põlevkivi saaduste tarvituselevõttega. Esimesil vabariigi aastail kaeti puiduga kuni 80 % vabrikute kütetarbest. Nüüd on puidu osa langenud 20 %-le. Kalli väliskauba — kivisöe tarvitus on põlevkivi produktide tarvitusega viimaseil aastail tunduvalt langenud. Põlevkivi toorõli omab vedurite küttena (põlevkivi kõrval) tähtsat kohta. Õlide, bensiini ja määraste valmistamine põlevkivist vähendab väliskaupade sissevedu ja säästab valuutat.

Kõiki neid omariikluse olulisemaid saavutisi ning positiivsusi kokkuvõtlikult hinnates, ükski kodanik ei peaks saama halvustavalt eitada riikliku iseseisvuse tähendust meie eluavalduste arendamises. Lühikese ajaga on loodud hulk lisaväärtusi kõigil aladel. Visa tööga on eesti rahvas lõppeks elutsemisest jõudnud elamiseni.

Aga siiski — kuuldub kaebeid, kurteid: meil poleks nagu elujõudu, usku, taht. . . Ometi.

Kuigi ei puudu meie avaliku elu korraldusis puudused, me ei tohi kaotada eluusku, loovutada lootust paremasse tulevikku, halvata teojõudu tühise halisemisega. Hoog, aktiivsus, elujõud peab juurduma arenevas rahvas. Ning pole põhjust just eriti tänapäeval meil näida enestele nii väikestena, vaestena, jõuetutena.

Kuid siiski armastatakse meie rahva arvu sageli alla kriipsutada. Ometi on maailmas mitugi veel väiksema rahvaarvuga iseseisvat riiki. Euroopas: Albaania, Luksemburg, Island jt. Kesk- ja Lõuna-Ameerikas: Dominikaani vabariik, Honduras, Costarica, Panama, Paraguay jt. Peab vaslema, et väikeriigidki võivad üllatavalt hästi võrsuda, kui iga elu- ning tööjõuline kodanik hoiab kindlasti oma kohustuste käsipuud. Kõik sõltub rahva elujõust, töötahtest, elukorralduste oskusest. Ajalugu annab küllaldaselt näiteid, kuidas väikeriigid löid ja mõjustasid maailma kultuurilist palet, nagu näiteks Hellas, Rooma, ja vastupidi — kuidas suurriigid on kuhunud aegade keerises.

Teiseks. Meie vaesusest armastatakse ka tihti lugusid jutustada. Ent kas oleme tõesti vaesuse parim näidis?

Prantsuse kirjanik Anatole France on sõnutsenud: „Täna sind, saatust, et oled loonud mind vaaseks. Vaesuses näen ma eluväärtust, sest olen leidnud tee kunstile, ilule, mida ma rikas olles poleks märganud. Rikkale on mitmedki kõrgemad väravad suletud.“

Nõnda kõneleb elutark kirjamees. Seades oma isiklikke elunõudeid seesugusele juhtmõttele ei kaeba me liialdatud kehvuse üle, vaid tunnek-sime rõõmu oma tööst, elu suurimast sisust. Ei maksa karta kehvuse raskusi ega või taganeda võitlustes. Ei peaks keegi liigselt hoidma end ega oma käsi, kui on tarvis neid kinnitada kasutoovale tööle.

Eks ole me kõik näinud kaljukünkal kasvavat männijändriku. Eks ole pandud tähele, kui kramplikult hoiab see kinni oma õhukesest maakamarast.

Otsekui mänd mäekünkal hoolimata sügistuulist hoiab oma juurt paa-tunud liivas, hoitagu kõigi tuulepöörise kiuste kaksikäsi oma armast kodu-maa muldkamarat, sest see toidab, see katab meid.

Ainult peale varju ja kätele tööd. . .

Vaesemaist vaene, haiglane isamaalaulik Juhan Liiv on ütelnud: „Ma olin laulnud siis, kui oli pime“. Meie töökad esivanemad ei riputanud

oma kandleid remmelgaile orjuse ööski. Elati, töötati, lauldigi piirusuitsus, vingus, videvikus — suitsutares. Tänapäeval aga oleme avardanud oma eluaknaid valgusele. Meile on õnneks antud võtta ja tahta ise. Keegi ei käsi, keegi ei sunni.

Eks laulgem siis ka täna, kui kõik on valgem, selgem, parem. Laulgem uusi laule, tehkem uusi, võimsaid, püsiva väärtusega tegusid oma vabale kodumaale. Aktiivne, enam teos väljenduv peaks olema meie patriotism. Tegevad peavad olema kõik, kes on vähegi seks kutsutud, — Eesti ehitajaks olgu kogu rahvas.

Kui sina, vaba Eesti töötav kodanik, hoiad omad käed adra küljes, siis teostuvad lauliku sõnad: „Päev uhkem paistab sulle vastu, su tulevik — su oma teha. Veel vastu saab.“

A. Vaigla.

ÕNNELIKEST JA ÕNNETUIST AEGADEST.

Tänapäev igatsetakse nii sagedasti paremaid aegu. Ei aita kuigi palju lohus, et aeg on ju meil praegu ehk parem, kui ta on olnud kunagi varem. Aeg on nõnda hea, nagu ta oli ainult aastat seitsesada tagasi: me oleme jälle kord iseseisvad, ise oma peremehed, oma elukorra määravad, saatuse seadjad. Sellele kõigele vaatamata närib südames ja hinges nagu mingisugune salajane uss, pureb seletamatu taud, mis ajab meid täis nagu tulist viha. Päälegi, kui see salajane ja seletamatu häda vaevaks ainult meid, siis oleks ehk kergem abi leida, aga tema piinab kogu tsiviliseeritud maailma. Kõik rahvad heitlevad üldise hädaga ja otsivad temale põhjendust ning ravi. Mitte ainult meil, vaid ka mujal räägitakse õnnelikest ja õnnetuist aegadest.

Millal olid siis Euroopa õnnelikud ajad? Ühed ütlevad, et see oli siis, kui inimene kuulas alles jumala sõna ja kui inimese mõistus ning inimlik-ilmalik teadus oli ümmardajaks teoloogiale. Siis ei purenud inimese südant ükski ükski kuri uss ja teda ei piinanud alalised ja võitmatud kahtlused ning kaksipidi mõtlemised. Jumal valitses siis oma vaimulike ja ilmalike asemike kaudu maailma ning inimeste südames asus rahu ja üksmeel. Aga niipea kui hakati loobuma jumalast, hakati tema ja ta asemike sõnu ei mikski panema, hakati toetuma mõistusele, siis algas häda, mis kestab tänapäevani — kestab seni, kuni inimene pöördub jällegi tagasi jumala ja tema sulaste juurde ja painutab oma mõistuse usu orjaks.

Aga sellele vastavad teised: Mitte selles pole häda, et ilmalik teadus ei taha olla enam ümmardajaks teoloogiale ega mõistus orjaks usule, vaid et inimene on hakanud kahtlema oma mõistuses ja selle loodud teaduses. Alguses kahtlus pures inimese usku, siis hakkas ta purema ka tema mõistust. Kord kinnitas inimene: ma mõtlen, sellepärast olen ma, ja hakkas mõttele vastavalt seadma oma asju. Ta uuris päikest, kuud ja taevatähti, ta uuris loomi metsas, lilli väljal ja linde taeva all. Ta pugus maasügavusse ja tõi säält kuulmatud varandused päevavalgele. Ta puuris iseenda kallal, kuni leidis, et ta on sugulussidemeis mitte ainult loomadega metsas ja lindudega taeva all ning lilledega väljal, vaid ka mullaga põllul ja tähtedega taevas. See oli hirmsaks hoobiks inimese suurusele ja uhkusele. Sest kui tal on sellised sugulussidemed, kas on siis erilist mõtet toonitada oma mõis-

tust? On siis küllalt põhjust pidada end mõistuse tõttu looduse kuningaks? Ehk ei oleks selleks sugugi mõtlemist vaja, et olla?

Aga ometi! Kui usk oli taeva reserveerinud ainult inimesele, siis püüdis mõistus teha maailmaga sedasama. Ainult inimesel, ainult valgel inimesel pidi olema siin eluõigus ja tema tujudest olenes miljonite teiste loomade olemasolu. Tööstus ja kaubandus sirutasid oma katsesarved üle maailma ja kättesaadavaks tehti niihästi maapäälsed kui ka maa-alused varandused. Ehitati vabrikuid ja pandi masinaid käima, ehitati maapäälseid ja maa-aluseid maa- ja raudteid, saadeti laevad merele, mis sõidavad vee pääl ja vee all, leitud lennukid, mis vurisevad õhus, loodi tapariistad, mis peavad hävitama inimest ennast. Ja seda kõike juhtis ja korraldas mõistus, kes pidi olema oma tegevuses teadlik, iseseisev, vabalt otsustav.

Kuid siis leidus inimene, kes ütles, et mõistus ei ole oma tegevuses ei teadlik ega iseseisev, vaid tema oleneb oma ümbrusest, ripub oludest: inimese mõistus oleneb tema oma loodud ümbrusest ja oludest. See kinnitus oli ehk veel raskemaks hoobiks inimese suurusele ja uhkusele kui see, et ta seisvat suguluses viletsaima ussiga, keda ta oma jalgega hoolimatult tallab.

Inimene oli loobunud jumalast ja usust, et toetuda oma mõistusele ja nüüd äkki: ta on otsinud tuge sellelt, kes ise otsib tuge tühjalt tuulelt. Sest olud on ju muutlikud, nagu tuiskav liiv või siia ja sinna pöörduv tuul. Aga asi läks veelgi hullemaks, sest leidis teine mees, kes tõendas, et inimese mõistus ei tantsi ainult väliste olude pilli, vaid ka temas endas on mingisugused salajasid ja tundmatud jõud, mis valjastavad mõistuse ja juhivad ning käänavad teda, ilma et keegi õieti teaks, miks? kuhu? või kuidas?

Need kõik, kes seletasid, et inimene seisab suguluses viletsaima ussiga (Darwin) ja et inimene pole oma mõistuses ja teadmises iseseisev, vaid oleneb oludest (Marx) või iseendasse peidetud salajasist jõududest (Freud), nimetavad end ise või lasevad end teistest nimetada revolutsionäärideks ning on sellele uhked. Sest juba Prometheusest saadik on revolutsionääriks olemine uhkusasi, kuigi needid sellega iseenda ja ka teised kas või mõne kalju külge, kus kuri kotkas oma kõvera nokaga purustab vahetpidamata su sisemust.

Revolutsionääride uhkus tuleb sellest, et nad usuvad ise ning panevad ka teisi uskuma — nemad on inimsoo vabastajad, päästjad, lunastajad. Nemad vabastasid ta jumalast ja tema ahneist ning ülekohtusist maapealseist asemikest; nemad vabastasid ta usust oma jumalikusse või kuninglikusse suurusesse; nemad vabastasid ta uhkustava mõistuse iseseisvusest ja rippumatuses, mis tükkis jumala ja lunastava usu asemele. Aga imelik! Inimesel hakkas oma suures vabaduses õudne (Poe, Maeterlinck). Teda valdas lootusetus ja süngus (Munch). Ta hakkas kartma iseennast ja oma kaaslast naist, nähes neid kohutavate viirastustena (Kubin, Rops). Ta hakkas hirmu pärast lausa karjuma (Andrejev), kuigi Tolstoi taoline mees kinnitas: tema hirmutab, aga mina ei karda. Lõppeks hakkasid kõik tundma, nagu läheneks midagi paratamatut ja saatuslikku, mis paneb mõistuse usus loodud inimliku korra vabisema tapis ja talas.

Aga inimesega on ikka nõnda, et kui ta nii väga millestki mõtleb ja räägib, siis tuleb see tal varsti kätte. Nõnda saimegi Maailmasõja, saime ta otse siis, kui paljud teda ei tahtnud ega uskunud, pidades teda lausa hullumeelsuseks. Aga me saime ta siiski ja ühes temaga kogu selle viletsuse, mis käib sõjaga kaasas ja tema kannul. Veel praegu ägame tema haavades

ja ükski ei tea õieti, millal või kuidas neist pääseme või läheneme ehk koguni saatusliku paratamatusega uuele veel hirmsamale hävingule.

Agaga õiged revolutsionäärid hõõruvad rõõmutsehes käsi ja ütlevad: Soo, ometi kord saab inimene vabaks. Ja ärge tulgu siit ilma suured ja vägevad oma muinasjutuga mõistusest. Nemat pole kunagi tema häält kuulda võtnud, nagu nad varemalt ei kuulanud oma jumalagi häält. Nemat on teeninud ainult mammonat, on orjanud oma taltsutamatuid himusid, täitmatut ahnust. Kõht on nende jumal ja vendade vaev ja higi nende lunastus. Mõistuse upitame tõelikult meie, revolutsionäärid, troonile. Ainult meie oleme need, kes loovad mõistusepärase ja õiglase maailmakorra.

Agaga niihästi revolutsionäärid kui ka paljud teised unustasid küsimata, kuidas võib mõistusega õiglasema ja parema korra luua, kui ta ise on valitsevaist oludest, mis on ülekohtused või kui ta on tingitud sisemistest salajastest tungidest, millede käsutamiseks meie võimetud? Nagu varemalt mõistus pidi olema ümmardajaks usule, samuti pidi ta ju nüüd olema välise ümbruse ja sisetungide sõnakuulelik sulane. Ta pidi olema kas teadlike või ebateadlike sisemiste ja väliste mõjundite mängukann.

See kinnitus leidis juba enne sõda hulganu uskujaid, eriti aga pärast seda. Vaimsete asjadega tegutsejad katsusid võimist mööda unustada, et nad kuuluvad arukate elukate hulka ja et neil on olemas mõistus. Heli-loomad püüdsid maksu mis maksab unustada ja teha selle asemel müra. Maalijad katsusid loobuda joonistusest ja värvist, andudes selle asemel joonestusele ja paberilipakate ning riidenärude korjamisele, nagu oleks kunstniku ülimalt ülesandeks saada kaltsukaupmeheks. Kirjanike auahnus tüüris sinnapoole, et oskaks väikese lapse viisil lallutada (dadaistid) või kui ei tuntud end nii „andekana“, siis püüti vähemalt kirjutada arusaamatut sõnaderodu kas või sajad leheküljed ilma igasuguse lauseta või kirjamärgita (Joyce). Sest lause ja kirjamärk on aru ja mõistuse tunnus, kuid need asjad olid vastikuks muutunud.

Juba ammu oli nõutud (Marinetti), et peaks hävitama kõik kirikud, kloostrid, lossid ja muuseumid ning peaks tule otsa panema kõigile raamatukogudele, sest need on paigad ja asutised, kus on arenenud inimese vaim, kuid alles päälle sõda leidis see nõue teatud määral vastukaja: Vene-maal kõeti raamatutega ahjusid ja Saksamaal saadeti neid pidulikult tule-riidale. Agaga esiotsa on selles ometi üsna tagasihoidlikult toimitud, nii et need, kel asi tõsiselt südamel, peavad jääma ootama uut sõda, uusi verevalanguid, uusi hävinguid. Kui see sünniks, siis inimene ei katseks enam mitte ainult rebast tantsitada, vaid hakkaks üldse elama nagu rebane, see kurikaval murdja. Ja kui ta vajab oma tegudele õigustust, siis võib ta toetuda kas või Nietzschele, sest see ütleb ju: „Kes tahab olla loojaks hääs ja kurjas, see peab olema hävitaja ja peab purustama väärtusi.“

Ka hävitamise ja purustamise nõuet põhjendati inimese vabastamisega. Jumalast oli ta, jumal tänatud, juba lahti, samuti südametunnistusest ja iseseisvast vaimust, nüüd pidi ta vabastuma ka vaimusaaduste tagavarast, sellest aastatuhandete koormast. Õeldi: inimene tuleb vabastada ja puhastada igasugusest ebausust, ka teaduse ja kunsti ebausust. Sest nagu õige revolutsionäär peab halvaks iga ühiskondlikku korda, milles tema ise ei etenda juhtivat osa, samuti loeb ta ka teaduses ja kunstis kõik kasutuks ja kahjulikuks, mille on loonud teised. Sellepärast siis: hävita nii palju kui süda kutsub, aga tee seda revolutsiooni nimel, siis on su käed ja süda puhas.

Muidu võib asi halb olla, aga revolutsiooni nimel tehtuna on ta hää, vähemalt vabandata.

Nõnda see tegelikult sündiski. Vägivald pidi olema suur kurjus, aga keegi ei tahtnud seda näha, kui endised revolutsionäärid, need vabaduse-, vendluse- ja õigusepostlid muutusid nii-öelda üleöö autoritaarseiks võimumeesteks, nii et kõik võisid oma silmaga näha, kuivõrd õigus oli Marxil kinnitada, et mitte vaim ei loo olusid, vaid olud loovad vaimu ning kõik muu, mis kuidagi temaga ühenduses. Vabadusevõitleja ideoloogia on teine kui võimukandja oma, kuigi need kaks on sama isik.

Sellepärast tuleb ikka ja jälle uuesti alata vabadusest, vendlusest ja õiglusest, sest viimsel silmapilgul, kus eesmärk peaaegu käegakatsutav, haihtuvad need ilusad asjad otse viirastusena või silmamoonusena. Aga iga uus võitluses on endised vabadusevennad juba vägivallamehed ja endised vägivallamehed vabadusevennad. Oleks nagu üsna ükskõik, kas võimule püütakse vabaduse ja õigluse lipu all või mõne muu hüüdsõnaga, ikka korrdub hulkade orjastamine peaaegu stereotüübiliselt ühte moodi. Lipukirjad muutuvad, mundrid vahelduvad, tervitusviisid teisenevad, muidu on aina üks ja seesama. Aga vaevalt võib kellelegi midagi ette heita. Sest kui teadus on kindlaks teinud, et inimesel pole ei vaba südametunnistust ega ka vaba vaimu, milleks peaks ta siis isegi vaba olema? Veel enam: mis põhjust on tal siis õiglustki nõuda?

Kokkuvarisemine ei tabanud inimest mitte ainult iseendaga ja ühiskonnaga heideldes, vaid ka vahekorras loodusega. Ta oli siin aina taotelnud absoluutset, aga nüüd ilmus mees, kes kinnitas, et absoluutne on illusioon: meid ümbritseb relatiivsus. Ilmaruumgi, mis pidi olema lõpmatu, tõmbus kokku relatiivsuse piiridesse. Nõnda kadus inimesel üks kallis asi teise järele: esiteks jumal, siis vaba südametunnistus, pärast vaba mõistus, lõppeks absoluutsus ja lõpmatus. Ainult aeg voolab veel piiramatult. Aga temaga pole suurt midagi peale hakata, sest minevik on surnud, olevik tabamatu, tulevik tundmatu. Ta on ainult meie vaimunõtruse surutõrreks, kuhu heidame kõik, mida ei suuda seletada ega otsustada. Ja meil on viisiks mõelda, nagu oleksime midagi taibatavat öelnud, kui seletame, et see või teine on tekkinud lugematute aastate vältel.

Kõike eelmist arvestades polegi ehk nii väga suur ime, kui heliloojad unustavad muusika, maalijad pintsli, kirjanikud inimliku keele ja teadlased loogika, nii et rassi võib põhjendada kas või verikakkidega. Muidugi, meie isiklikult oma väikesel kodumaal pole kunagi küllalt intensiivselt tundnud mõistuse uhket võidukäiku ja sellepärast pole me ka nii teravalt kannatanud pärastise kokkuvarisemise põhmeluse käes. Meil pole olnud suuri uurijaid ja tõetsijaid — suuri teadlasi ja mõttetarku. Meie kirjandus ja kunst on on olnud enamasti raasukestekorjaja võõralt laualt, sellepärast on tema vaimustus ja pettumused olnud kas järeleaimatud või harva küündivad sisemiste elunditeni. Ühes Tuglasega katsusime küll tõusta taevani üles ja laskuda põrguni alla, kuid kadunud Wilde (rahu olgu tema põrmule!) ütles, et — ärge uskuge, need on ainult jäneseid, kes jooksevad katuserennis, murumunad suus. Ühes Suitsuga nukrustsesime oma hingepõhjas, kuid arvasime lõpuks, et kõik on kokku ainult unenägu. Ühes Visnapuuga katsusime jumalat nokkida ja kosmilist takti lüüa, kuid lõpetasime manitsusega: ära tapa inimest. Underiga lauldes himustasime pitsivahus pattu, aga leidsime peagi, et see pole meie pärisosa. Rumoriga ronisime kord lumiste kõrguste poole, kuid sealt naeratas meile Saara vastu. Gailiti seltsis keerlesime

saatana karussellil, aga nüüd ta lubab meid juhatada isade maale. Metsanurga kõrval heitlesime punase tuulega, aga tulime otsusele, et üle laulu- raamatu ja testamendi ei käi miski. Raudsepa seltsis mõistsime Iisraelis kohut ja mikumärditasime, kuid taipasime, et see on kõik sotsioloogiline ideoloogia päaleehitis, õige aluspõhja saavutame ainult vedelvorsti kaudu. Barbarus võttis meid kaasa propellerit ragistama, nagu istuksime sõjalennukil, mis pillub pomme, aga meil hakkas kahju raisatud lõhkeainest, sest meil puuduvad alles lossid, paleed, muuseumid ja raamatukogud, mida tahaks purustada ja hävitada, kui oled kange kodanlisest kultuurist küllastunud revolutsionäär.

Meil on ainult mõned viletsad kirikud ning siin-sääl vanu varemeid, aga kas nende pärast maksab hirmsat sõjamüra teha? Iseasi, kui meil oleks oma vana riik või kopitanud seltskondki. Aga sedagi pole. Me riik on alles üsna nooruke ja seltskond alles tärkamas. Ka meie varandused on ikka alles nii napid, et neist jätkub ainult viletsaks pankrotiks või paremal korral pingutatavaks tööks. Meie muuseumid on enamasti alles tühjad ja meie raamatukogud üsna vaesed ning seegi, mis sääl on, on suuremalt jaolt võõras vaimuvara, mille vastu tunneme sügavat austust ja lugupidamist. Oma vaimuvara pole õieti meie teadvusenigi jõudnud, kuidas teda siis hävitada? See on ühelt poolt üsna kurb lugu, aga teiselt poolt meie tugevus; meil polnud põhjust sel määral pettuda, nagu see sündis suurrahvastega, kes istusid sõja eel, sõja ajal ja ka pärast sõda oma vaimuvarakuhjadel ja ei võinud ometi midagi parata, et sõda tuli, oli ja ikka veel kodu käib.

Sõda ise ei toonud meile mingeid pettumusi. Meie ei otsinud teda, sest meil polnud õhutajaks tööstust, kaubandust ega asumaid. Me olime sunnitud end kaitsema. Pealegi tegime seda nõnda, et sellest maksab jutustada tulevastele põlvedelegi. Me saavutasime, mille pärast võitlesime. Vaieldakse selle üle, kes võitis sõja, kas juhatatus või sõdur. Aga küllap olid mõlemad mehed omal paigal.

Meie pettumused algasid hiljem, sest nii suurt ja rasket asja, nagu oli meie vabadusvõitlus, ei teostata kunagi ilma teatud illusioonideta. Me olime kaua unistanud kui mitte just oma riiklikust iseseisvusest, siis ometi oma toast ja oma loast. Me olime arvanud ülimalt õnneks, kui eesti mehed ise ajaksid Eesti asju, sest meile näis, et eesti mees on Eesti asju ajades sootuks eriline mees. Temal pidid olema mingisugused erilised voorused, mis puudusid venelasel, sakslasel ja isegi rootslasel, kes olid kordamööda meie üle valitsenud. Unistades Eesti asju ajavast eesti mehest, meie unustasime, et see mees oli juba Eesti asju ajanud näiteks Kirjameeste Seltsis ja Lindas ning et säälses asjaajamises ei paista mingeid erilisi voorusi.

Nõnda siis sündis, et kui saavutasime riikliku iseseisvuse ja eesti mees hakkas ajama Eesti asju, siis pettusime temas. Meie leidsime, et temal puuduvad unistatud voorused, nagu polekski ta õige eesti mees. Tema tahaks, nagu iga teinegi, äri ajades saada võimalikult suurt kasu ja tasuda võimalikult väikesi makse; tema näeks hää meelega, et tema palka kõrgendatakse ja tööd vähendatakse; tema armastab onupojapoliitikat; tema pistab vahetevahel käe riigi tasku; tema jätab oma võlad maksmata ja teeb pankrotte; ta võltsib vekseid ja mõnikord süüdistatakse teda isegi altkäemaksu andmises ja võtmises; ta kujub intriige ja kasutab demagoogiat võimu ahnitsedes; ta tõrvab ausaid ja lupjab autuid, kui seda nõuab isiklik või parteikas; ta on võimuahne, nii et iga parteiliige tunneb end liidrina, iga ministriumi uksehoidja ministriabina; tal on üldse kõik omadused, mida oleme

näinud ja kuulnud olevat kõigil teistel võimukandjail. Aga niisugusena ei kujutelnud keegi eesti meest, kui ta mõtles oma riigist.

Päälegi, oma riik virvendas väga paljudele mingisuguse logardite maana, kus viina- ja piimajõed voolavad munaroast ja mannapudrust kallaste vahel. Sest milleks siis oma riik, kui pead töötama, nagu sakslase ja venelasegi all? Milleks omad mehed ja seadused, kui pead ikkagi kuulama sõna ja alluma võimule? Meie ise tahame olla võimuks, nii et me kohe tunneme, kuidas elame oma riigis. Selliseid tarku mehi, kes nõnda arutasid, asus maal kui ka linnas, sest mõlemal pool leidus neid, kes ei mõelnudki kohuste täitmisele unistatud oma riigi vastu.

Samuti hakati hulgana, üksteise võidu elama nii-öelda venelase viisil lauldes, mille tulemuseks oli prostititud vekslite virnad ja laostumised. Ja kui riigivõim ei tahtnud või ei suutnud aidata, siis kiruti oma riik ja kiidetud eesti mehed maapõhja. Lähed sa venelaste ja sakslaste keskel oma asjaga lõrri, siis pole parata, aga kui see sünnib su oma meeste silma all, kes istuvad pangas või riigitüüril, siis on see lihtsalt sigadus. Ja ometi sündisid sellised sigadused hulgana ning nende kari aina kasvas, kes ei suutnud seda sigadust unustada.

Kõigele lisaks leidus terve leegion neid, kes pidasid oma loomulikuks õiguseks, et just nemad pidid istuma kusagil tüüril, aga nüüd said omad eesti mehed sellega toime, et „õiged“ tüürijad suruti kõrvale. Õelge nüüd isegi, kas ka see ei ole sigadus, kui on oma Eesti riik ja omad tuttavad igal pool? Oled eesti teadlane, aga oma suguvennad ei tunnusta sind, nagu oleks neil mingi tõuline vaen sinu vastu. Oled eesti kunstnik, aga oma suguvend ja suguõde ei tunne sinu vastu huvi, nagu oleks üks kui teine värvi-pime või helikurt. Oled eesti kirjanik, luuletad ja jutustad puht eesti meele ja keelega, aga suguvend ja -õde raputab pääd, nagu ei mõistaks ta sinu eesti meelt ega ka eesti keelt. Ka niisugused asjad ajavad hinge täis ja me paneksime kas või kirikuvande alla need, kes ei osta eesti pilte ega raamatuid, kui nad on meie arvates kohustatud seda tegema.

Selletaolised on need pettumused, mis on meile valmistanud oma riik, kus pidi aetama Eesti asju eesti meeste poolt. Enamasti kõik praktilised küsimused, mis ühenduses meie sissetulekutega, üldse meie hääluga. Ühesõnaga — meie leidsime, et eesti mees ei muretse Eesti riigis küllalt teise eesti mehe eest, nagu oleks ta mõni venelane või sakslane. Igatahes usume kindlasti, et rootslane muretses meie eest paremini kui teeb seda oma eesti mees.

Aga ometi püüdis oma mees suguvenna eest üpris hoolitseda. Meil oli õndsast vene ajast meele jäänud, et kui oled haritud, siis on kerge töö ja raske palk. Sellepärast kukkusime oma suguvendi kõigest jõust harima, et neil kõigil oleks kerge töö ja raske palk. Aga kui olime nõnda haridust jaganud kümmekond aastat, nii et kõik hakkasid olema juba kõrgema haridusega, muidugi peale õpetajate ja hariduseministri, siis selgus, et haridus tegi küll töö kergeks, kuid samuti ka palga, s. t. haritlasel polnud tööd ega ka palka. Nüüd hakkasime haritlasi vähendama sellega, et hakkasime neilt rohkem haridust nõudma. Mõistate: aasta-aastalt meil praegu haridus kasvab ja haritlaste tootmine väheneb. Isegi algkoolis, mis sunduslik, haridus aina kasvab, sest me katsume seal peale iluravi kõike õpetada. Ainult emakeel ja arvutus, need võivad puudulikuks jääda, sest emakeele mõiste on meil ikka alles segane ja arvutust kui tarvilikku asja õpib inimene elus isegi. Haridus on aga esijoones see, millega pole elus midagi peale hakata.

Sellest seisukohast vaadatuna on ka testid kuldsed asjad: nad ei arenda mõtlemist, edendavad tuupimist ja pingutavad närve. Sest haridus tähendab närve, pole ju ka nendega elus midagi peale hakata.

Nõnda siis: inimene loobus jumalast, loobus elavast hingest ja igavest elust, loobus südametunnistusest, loobus mõistuse iseseisvusest, loobus vabast vaimust, loobus oma kuninglikust asendist looduses, loobus absoluutsest ja lõpmatusest ning kõik selleks, et läheneda tõele ning saada õnnelikumaks. Aga ei saanud, sest enne prahvatas sõda. Nüüd on kõik maanurgad ohkimist ja ähkimist täis ja nii paljud arvavad, et ehk oleks ometi parem jumalaga, elava hingega, igavese eluga, vaba südametunnistusega, iseseisva mõistusega, piirdumata vaimuga, absoluudiga ja lõpmatusega. Ka nendega tuleb küll sõda, aga nendega on siiski kergem kui üsna milletagi. Sellepärast on üsna hää, et sõja ajal ei hävitatud kõiki kirikuid, kloostreid, muuseume ja raamatukogusid, sest neis leidub nii mõndagi, mis lohutavad inimest raskeil päevil. Neisse kogutud inimeste hinge- ja vaimuvarad pole küll kõiki nende pääle pandud lootusi täitnud, aga on nad siis sellepärast üsna kasutud või isegi kahjulikud? Eks ei kuulutanud vaim ammuigi lihale suurt kokkuvarisemist, kui ta ei pöördu kõrvale oma täitmatute himude teelt? Aga liha oli vägevam kui vaim. Sellepärast kasvatagem vaimu, kuni ta suudab lihale vastu panna, teda taltsutada. Siis ehk ei olekski nii võimatu tööstust ja kaubandust reguleerida ja raha kursis hoida. Siis poleks ehk ka eesti mehel oma suguvennaga või suguõega nii hirmus raske omas riigis elada.

Aga kust võtta meil nii palju vaimu, et jatkuks liha taltsutamiseks, kui isegi sääl on tast nappus, kus niipalju kloostreid, muuseume ja raamatukogusid? Kust võtta, kui koolgi kaldub enam vaimu tapmisele kui kasvatamisele, kuna aga akadeemiad, muuseumid ja raamatukogud alles puuduvad? Aga liha tema himudes turgutavad kõik. Seda teevad lehed, kirjandus, teater, kino, raadio; seda teeb poliitikamees, jutlustaja, muidu-kõneleja; seda teeb näovärv, huultepuna, kingakonts, kleidilõige, kübaramood, valge ja värviline pesu vaateaknal, möödasõitev auto tänaval, juustesoeng jne. Kõik need lugematud asjad võivad tuhanded rahuldamatud himud sünnitada, mis teevad inimesi ahneks, kadedaks ja kurjaks. Aga kuidas võivad saabuda õnnelikud ajad, kui inimene on ahne, kade ja kuri? Kuis on see võimalik, kui teadus ütleb, et armastus on haigus, loomulik on ainult himude rahuldamine ja kui ilmalikud ja vaimulikud usukuulutajad õhutavad ainult vaenu?

A. H. Tammsaare.

VAIMSE KULTUURI PARAADITSEJAIST JA VAIMSE TÖÖ TEGIJAIST.

Mõtteid soome teaduse uusima hilgeteose puhul.

1.

Kui asud pühade-meeleolus värsket kirjandust lugema, siis märkad kõige selgemini vananemise tundemärke oma hinges: ei ole enam endist nooruslikku huvi iga uue reakese vastu, vaid sirvid ja lehitsed üsna pealiskaudselt neid raamatuturu uudiseid, mis kunagi aastate eest ootasid ja

palusid otsekui igapäevast leiba issameies, loed siit, loed säält — ja paned peagi ükskõikseks kõrvale, ilma et oleks plahvatanud mõnd haaravat elamust või mõtet, ilma et oleks tundnud mingit jõudude süttimistki oma teadvuses. Ainult harva satud raamatule, mis elektriseerib kõrgepingelisele kaasa-elamisele ja kaasaloomisele kogu vaimu, nii et loed sajad leheküljed läbi ühe söömuga ja sädeled unetud ööd fantaasia-helkide võlus. Ja salata ei saa, et selliseid helgiheitjaid tuleb kodumaalt hoopis vähe niihästi ilukirjanduse kui ka teadusliku kirjavara hulgast, kuna tõelist lugemisvaimustust ja ühtlasi tõelist vaimuharidust pakub päämiselt ikka välismaine import. Eks ole sellega *eo ipso* juba asetatud probleem ka neile rahvuslastele, kes vaimse kultuuri päevadega ainult äri ei taha teha, vaid keda kohustab rohkem küsimus, kuidas tõsta meie raamatut järjekindlasti kõrgemale tasemele, mis teeks ta vajaliseks lüliks mitte ainult meie koduses vaimuelus, vaid ka rahvusvahelises kultuuriloomingus. Teiste sõnadega: muretsegem selle eest, et eesti raamat tõuseks väljaspoolgi hinnatavaks ja vaimuturul taganõutavaks eksport-kaubaks. Meie kirjaniku, kunstniku ja teadlase väärtuse, austuse ja muidugi ka toetustasu mõõdupuuks ei tohi kuidagi enam olla ainult kodukolka vähenõudlikkus või omameeste kokkumäng, vaid rahvusvaheline päevakurs: mis on praktk või mis esmajärguline mujal, olgu sedasama siin. Kunstlikke tollimüüre ega vaimuvaluutaga spekulierimist ei saa mingil tingimusel lubada, liiati veel toetustega soodustada.

Nagu raamatud niisama on ka neid kirjutavad vaimuinimesed ise: ühed uurivad ja puurivad, töötavad võib-olla otse äärmise hoole ja andumusega, kuid välja tuleb sellest tööviljana ikkagi ainult nokitsus, mida vaatad kah natuke ja unustad siis jälle, mille ilmumist või ilmumata jäämist pole põhjust ei just eriti kahjatseda, ei tervitada ammugi mitte. Kas vähe on selliseid inimesi, kes vormiliselt kuuluvad kah ju kirjanike, kunstnike või õpetlaste perre, kes armastavad kangesti klubisid, seltse ja liite oma „kutse“ reklaamimiseks, kuid kelle juurdetulek ega ärakadumine ei muuda peaaegu kuidagi veel kirjanduse, kunsti või teaduse enda palet ega taset. Sääli aga välgatab teiste hulgas mõni üksik nimi, keda lugedes tunned kohe kõigi meeli, et see on teerajaja, suunaandja, eestvedaja. Võime ja oskus probleemide ja perspektiivide kaugustesse ja sügavustesse tungida — see loob raamatud, mis on jäädavad ja monumentaalsed, mis toidavad vaimu nüüd ja edaspidi, võörsil samuti kui kodus. Kas on liialdus, kui tulirahvuslane nõuab sellist võimet ja oskust ka meie kirjanikelt, kunstnikelt ja eriti veel teadlastelt, kel on uurimiseks käes nii palju uudisalu ja küllalt soodsail tingimusil? Või eelistavad meie inimesed iseloomustada oma vaimulähedust ja võimeid enam sellega, et jagavad kulkat, lavastavad kultuuriparaadi, võitlevad eelarvete kärpimise ümber ja heidavad siis kärpimata jäetud eelarvega rahu puhkama — kuni järgmiste jagamiste, paraadide ja „võitlusteni“?

Nomina sunt odiosa. Ma oma inimesi seekord ei puuduta nimepidi põrmugi, sest need on Tartu targutamistõvega, kliketamise ja kõige enam veel enesemeelitustega nii ära hellitatud, et täitsa kaine peaga ja häbitundeta nimetavad „huligaansuseks“ ja hääletavad isegi „alusetuks“ alasti tõe ja faktide väljaütlemist. Selliseid saksu on meil terve generatsioon boheemitsevaid eeskujusid ja teine epigoone, keda olen ristinud kultuuri-võltsijaiks à la Felix Ormusson ja vekslivõltsijaiks à la J. Lodjapuu. Neid austagu ja võtku eeskujuks muidugi võltsijad ja teised äritsejad, kes

paremat ega enam ei jõua tahta. Ega sellepärast veel nõudlikumal vaimu- inimesel puudust tule nimedest, keda väärrib austada ja eeskujuks võtta. Ja kui ka nendest tuleb puudus, siis oleks viimne meeletus seepärast kohe oma nõudeid alandama hakata või illusoorseid nimesid välja mõtelda, nagu soovi- tas meie illusoorsete suuruste laulik-prototüüp, vaid kainem ja reaalsem oleks vist küll otseselt tunnetada oma abitust ja loominguhimulise õpilasena otsida meistreid kas või väljastpoolt, kuid siis juba ka esmajärgulisi meist- reid üle aja ja ruumi. Tühjuse varjamisega ei saa veel tühi- kuid täita, nagu pattude salgamisega ei parandata veel pahesid, vaid puhtust ja täiust vajame ennekõike oma vaimuliidrite süvendatavast kul- tuurikriisist väljapääsuks. Ja muidugi ka loomingujõulisi mehi euroopa- lise kultuuri posööride ja rahvusliku kultuuri nukuvellede asemele.

2.

Sellised mõtted tungisid taas eriti plastiliselt teadvusse, kui lugesin jõulu ajal uusimat suurteost välismeistrilt, keda kodumaiste eeskujude puudusel juba kümmekond aastat olen pidanud oma erialaliseks õpetajaks ja otseseks eeskujuks. Kuidas iseloomustada seda meest? Kas ainult soome suurim mütoloog, kes on kõige enam võimeline koostama tänini veel puuduvat sünteesi soome usundist? Või ainus mees maailmas, kel on jat- kunud pilku üle ja läbi näha kogu soome-ugri rahvastepere usundilist loo- mingut? Aga kas see mees ei osuta oma äsjailmunud tööga, et ta sama hästi ja koguni veel selgemini näeb üle ja läbi ka altai rahvastepere mütoloogia rikkaliku ja ülipõneva ala? Ja kas ta pole näidanud oma varemate mono- graafiatega, et ta küünib valgustama terve inimkonna usundiloo tumeda- maid kujutelmade-keerdkäike ja lahendama mõistatusi, mida pole suutnud uurijatepõlvad enne teda? Nende küsimärkide kaudu ettenihkuvate ras- kuste järkjärgulise ületamisega kerkib väikerahva õpetlane maailmameist- riks samuti nagu sportlane. Kui huvide ja võimetega võrdselt liituvad treening ja tahe.

See mees on Turu ülikooli professor U n o H a r v a (end. Holmberg), kes juba enne Maailmasõda kaitses oma väitekirja soomesugu rahvaste vee- haldjaist, tegi siis pikki uurimisreise, kirjutas suurepäraseid ülevaated lapi, tšeremissi ja permi rahvaste usundist ja avaldas mitu pikemat või lühemat spetsiaaluurimust, kuni sai Ameerika Arheoloogiliselt Instituudilt austava ettepaneku ja käsitles 1927. a. kogu Euraasia rahvaste usundit suurseerias „The Mythology of all Races“, mis annab 12 köites ülevaate kõigi maailma rahvaste usundilisest loomingu- st. Ja nüüd, kahekümneaastase töö viljana, ilmus temalt jõuluks 1933 soomekeelne kokkuvõte altai (s. t. türgi-tatari, mongoli ja mandžu-tunguusi) hõimude mütoloogiast. Rõhutasin nimelt soomekeelne, sest nõnda on juba tema varasemadki tööd harilikult enne soome keeli ilmunud, soomlaste eneste poolt laialdast tähelepanu ja luge- mist leidnud ning alles siis võõrkeeltesse tõlgituina enesele teed tasandanud igasse ilmakaarde. Soome kultuurilise tugevuse kandepõhjaks on ja jääb ikka see, et sääli oma väärtmeestele ka väärilised võimalused pakutakse töötamiseks ja töötulemuste tutvustamiseks kaugemale kodurajast.

Ma ei kahtle selles põrmugi, et ka 400-leheküljeline „Altain suvun uskonto“ tõlgitakse peatselt mõnda suurkeelde ja levitatakse üle ilma mõnes rahvusvahelises suurseerias, mida soomlased ise oma teaduse esindamiseks välja annavad. Aga veel enam: ma ei kahtle ka selles, et see teos tõlgitakse

kord veel mitmesse vähemasse keelde ja et sel saab olema oma ajalooline missioon nii mõnegi altai rahva taasärkamises, kelle aktiivse teotsemise ja kultuurloomingu tund tuleb kindlasti veel tulevikuski, nagu see hiilgas nii mitu korda juba minevikus. Milline uhke ajalugu on selja taga türklastel, tatarlastel, mongolitel ja nüüd juba peaaegu täitsa hiinastunud mandžudel! Milline võimas ärkamine on haaranud praegu mitte ainult Türgimaad, vaid samuti mitmeid altai rahvaid Venemaal tatarlastest ja tšuvaššidest alates läbi kirgiiside, kalmõkkide ja baškiiride kuni burjattide ja jakuutideni, kes asutavad enesele emakeelseid koole, soetavad kirjavara ja tõttavad rahvusliku kultuuri korraldamisele. Kujutelgem siis, millist tänu ja austust tuntake sääli soome teaduse vastu, kui selle hiilgeteosest ammutatakse elujõudu ja uusi loominguvitamiine Baltimerest Baikalani ja kuulsa Hiina müürini või isegi üle selle.

Või on see kujutlus ainult vaimustusse sattunud spetsialisti liialdus ja oma ala ülehinnang? Mis ärkamisaegse romantika ja „Kalevipoja“ taolist imejõudu võib peituda ühes tõsiteaduslikus uurimuses, et see suudaks liikvele virgutada ja hoopis rahvuslikult kasvatadagi laiemaid hulki? Ning alles selle küsimärgi tagant hakkame hindama meest, kes tõesti küünib teenäitajaks ja juhiks. Hakkame aga ühtlasi ka tõdema, et moodne usunditeadus ei ole enam kaugeltki mingi uisapäisa sigrimigritamine à la „esivanemate ohverdamised“, vaid see haarab kogu esivanemate mõtteviisi ja vaimulaadi, maailmavaate ja elufilosoofia, ilma milleta pole üldse mõeldav ühegi rahva mineviku valgustamine ja kultuurilise omapära edasiistutamine tulevikku. Usundilised kujutelmad on põhjastanud inimvaimu komplitseerituimat loomingu, mille selgitamine nõuab ühelhoobil hääd filoloogi, psühholoogi, sotsioloogi ja kultuuriajaloolast. Kuid see loomingu on selleks ka küllalt veetlev, et näha selgitamisvaeva ja tungida inimhinge ja -elu ürgkihtideni.

Uno Harva teeb seda kõige andumuse ja meistri oskusega, saavutades tulemusi, mis ei rahulda lugejal ainult teadmise ja tundaõppimise janu, vaid oma laiakaarelise käsitluse ja teemaderikkusega ta innustab ka edasi töötama, sütitab mõtet ja fantaasiat uuele loominguale. Ja see ep alles on väärtteose tunnus, mis õigustab erandlikule raamatule erakordsemat tähelepanu. Ühtlasi taotelgem selle taustal ka meie oma loomingu taseme tõusu ja nõutagem meiegi kodusele vaimukultuurile võimaluste kõrval veel enam tõelist sisu. Sest pikapääle läheb üsna kurb-koomiliseks jälgida, kuidas kohvikukultuuri snobide aktiivne loomingu suudab sisuliselt rahulduda ja söandab toetust manguda tõlgete ja selliste artiklite jaoks, kus ajaviiteks ja moe nõudel meeleolutsetakse (reahonorari eest muidugi) filosoofielda prantsuse ja mingi oletatava eesti vaimulaadi sugulusest või otsitakse teab mis ürgseid jooni isegi 1803—1882 elanud Kreutzwaldi „Kalevipojast“, kuna usaldatavama materjali vastu ja vähegi teaduslikuma uurimise jaoks ei jatku nähtavasti nii mõnelgi oma vaimulähedusega uhkeldajal ei aega, huvi ega võimeid. Kas peab siis jälle „huligaanseks“ minema ja lausa välja ütleva, et sellise „loomingu“ jaoks ei ole tõesti veel vaja ei kulka abirahasid ega vaimse kultuuri paraade, sest eks see kuulu ka veel alles kultuurivõltsingute väheväärtusliku hulka?

BALTI KLAUSEL KAUBANDUSLEPINGUTES.

Balti klausli nime all tuntakse Balti ja teiste riikide vahel sõlmitud kaubalepingutes ettenähtud erilist erandit enamsoodustuse põhimõttel. Selle erandi tõttu ei laiene teatavatele, klauslis loendatud riikidele antavad soodustused kolmandatele riikidele, nagu seda nõuaks enamsoodustuse põhimõtte kitsendamata kohaldamine. Oma loomult on Balti klausel otsekoheks vastandiks enamsoodustuse põhimõttele. Halvates selle mõju seab ta üksikud, täpsalt äratähendatud riigid mitte enamsoodustatud, vaid juba ainusoodustatud seisukorda kaubanduslikul alal. Praktilise väärtuse omandab Balti klausel siis, kui tema kaitse all pannakse maksma eelistus- ehk preferentsiaal-tariifid, mis oma mõtte kohaselt on määratud suuremate soodustuste andmiseks üksikutele riikidele võrreldes teistega.

Preferentsiaal-tariifid ei esine sugugi ainuüksi Balti riikide vahel ja seepärast ei ole ka Balti klausel kaugeltki ainuke sellesarnane kaitse-erand enamsoodustuse põhimõttest maailma kaubanduslepingute süsteemis. Vastupidi isegi, temasarnaseid reservatsioone leidub külluses ja väga paljude riikide kaubanduslepingud tunnevad teda ühel või teisel kujul. Asumaad, protektoraadid, dominioonid ja muud teistest sõltuvad ühiskondlikud grupeeringud omavad kaubanduslikus läbikäimises metropooliga eelistatud seisukoha võrreldes kolmandate riikidega ja neile antavad ainusoodustused on välja lülitatud enamsoodustuse põhimõtte õiguslikust mõjust vastava „koloniaal-klausliga“. Kuid samasisuline ja samajõuline klausel esineb ka täiesti sõltumata riikide vahekordades kaubanduslikul alal. Balti klausli kõrvale võib samas liigis asetada veel järgmised: 1. Skandinaavia klausel, mis reserveerib vastastikuseid soodustusi Rootsi, Norra ja Taani vahel nende kolme riigi kaubanduslepingutes; 2. Iberia klausel, mis reserveerib vastastikku-antavaid ainusoodustusi Hispaania ja Portugali vahel ja 3. Kesk-Ameerika klausel vastastikuste erisoodustuste reserveerimiseks säälsete vabariikide vahel. Loendatud reservatsioonidest on Balti klausel noorim ja ühes sellega ka vähem kristalliseerunud oma vormis. Ta ligineb siiski üha rohkem kindlakujulisele tüübile, muutudes rahvusvaheliselt tunnustatud stiiliklausliks Balti riikide kaubanduslepingutes.

Balti klausli tekkimist tuleb otsida Eesti kaubanduslepingutes. Tõukeks temale oli Eesti-Soome leping oma erisoodustustega ja oma vormilise keeluga neid loovutada kolmandatele riikidele. Siit tekkiski tarvidus ja juriidiline kohustus välja lülitada enamsoodustuse põhimõtte nivelleerivast mõjust Soomele antud ainusoodustused ja seda võis teha vaid teiste lepinguosaliste vormilisel nõusolekul erilise klausliga kõikides lepingutes. Esmaordselt esineb Balti klausel Eesti-Prantsuse lepingus. Eesti eeskujule järgnesid alles aasta või paar hiljem Läti ja Leedu ja seda sel lihtsal põhjusel, et need riigid alustasid kaubanduslepingute sõlmimist sama aja võrra hiljem, nimelt 1922./23. aastal, siis, kui Eestil oli juba sõlmitud rida lepinguid kaubanduse korraldamiseks tähtsamate välisriikidega.

Eesti varasemates kaubanduslepingutes ei esine Balti klausel üldse. Teda ei tunne ei meie rahuleping Venemaaga (kuivõrd see kõneleb majanduslike suhete korraldamisest), teda ei näe ette ka nootide vahetuse teel sõlmitud kaubanduslik kokkulepe Inglismaaga. Ka meie leping Soomega ei sisalda veel Balti klauslit, küll aga viitab ta juba selle sünnivaludele. Eesti ja Soome seavad oma majandusliku vahekorra eelistus-põhimõttele ja

panevad maksma vastastikused preferentsiaal-tariifid. Et see ainusoodustus enamsoodustuse põhimõtte alusel ei leviks kolmandatele riikidele, siis tuli kõikides edaspidi sõlmitavais lepinguis neid eelistusi vormiliselt reserveerida (igas uues lepingus eraldi) vastava klausli kaudu. Tulevased kontrahendid pidid loobuma Soomele antud erisoodustuste nõutamisest endale ja tunnustama Eesti ja Soome vahel maksmapandud preferentsiaal-tariife. Olgu siinkohal tähendatud, et Eesti-Soome kaubanduslepingu preferentsile rajatud normid olid ilmselt vasturääkivad varem sõlmitud Eesti-Briti kaubanduslepingule, mis rajanes omakord piiramatule enamsoodustuse põhimõttele. Inglise valitsus ei jätnud ka kohe tähelepanu juhtimata sellele faktile. Läbirääkimistel andis ta aga siiski järele ja tunnustas tagant järele vastavad reservatsioonid ka enda kohta maksvaks. Nii oli tee vaba Balti klausli sünnile.

Juba meie järgnevas kaubanduslepingus, Prantsusmaaga (7. jaan. 1922), on Balti klausel leidnud oma algelise ja alles kõhkleva sõnastuse 12-as art.: „Prantsusmaa kohustub mitte nõudma eesõigusi ehk hõlbustusi, ükskõik missugused nad oma iseloomu poolest ka ei oleks, mis Eesti võiks lubada Lätile kui ka Soomele.“ Balti klausel täieneb juba meie lepingus Ungariga (19. okt. 1922). Alates sellest ei hõlma Balti klausel enam üksinda Soomet ja Lätit, nagu seda tegi veel leping Prantsusmaaga, vaid levib juba ka Leedule ja Venemaale. Siit peale jääb Balti klausel püsivaks oma ulatuses. Alates aga meie lepingust Rootsiga võtab ta ühtlasi enam-vähem stabiilse kuju ka sõnastuses, mis jääb, väheseid ja tähtsusetu erinevusi arvestamata, klausli lõplikuks tekstiks Eesti kaubanduslepingutes. See tekst on järgmine: Rootsi (resp. iga muu riik, kellega Eesti astub lepingu-vahekorda kaubanduslikul alal) ei või eelmiste määruste põhjal nõuda neid erilisi kergendusi, mis on antud või mis antakse Eesti poolt Soomele, Lätile, Leedule või Venemaale, või maadele, kellega Eestil tolli- või majandusliku liidu lepingud, või kõikidele maadele senikaua, kuni neid samu kergendusi ei ole lubatud mingisugusele teisele riigile.

Läti kaubanduslepingutes esineb Balti klausel algusest peale palju püsivamalt ja peaaegu muutmata redaktsioonis. See laseb ennast seletada osaliselt ka sellega, et Läti alustas kaubanduslepingute sõlmimist palju hiljem Eestist ja nimelt alles 1922. aastal, kui Balti klausli mõte juba jõudis täpsustuda ja oli isegi tunnustatud juba Euroopa juhtivate riikide — Prantsusmaa ja Inglismaa poolt. Nii leiame juba esimeses Läti kaubanduslepingus Tšehhoslovakkia (7. okt. 1922) Balti klausli tema laiemas ulatuses, kusjuures Balti riigid esinevad grupina ja eraldatult Venemaast. Olgu siinjuures tähendatud, et säärane redaktsioon leidub ka mõnes meie lepingus.

Sama püsivalt ja järjekindlalt kui Eesti ja Läti, tarvitab Balti klauslit ka Leedu. Redaktsioonilt sarnaneb see Läti tekstile. Leedu redaktsioon on huvitav vahest selle poolest, et ta viitab nagu Balti klausli kollektiivsele käsitamisele, kuna teeb vahet soodustustes, mis antud mõnele Balti riikidest üksikult või jälle, mis antud neile kõikidele ühtlaselt. Siiski ei ole Balti klausli redaktsioon Leedu lepingutes niivõrd muutmatu, et ta võimaldaks selliselt tõlgendada Balti klausli ulatust ja mõtet.

Eesti, Läti ja Leedu kaubanduslepingutes esineb Balti klausel enam-vähem ühtlasel kujul ja üksikud erinevused ei muuda suuresti ta ulatust. Hoopis teissugune on lugu klausli saatusega Soome kaubanduslepingutes. Oma varemates lepingutes, näituseks Prantsusmaaga, reserveerib Soome soodustused, mis ta annab Eestile, „et alal hoida oma traditsioonilist kauba-

vahetust selle maaga“ (art. 14). Kuid juba tema 1923. aasta lepingutes laieneb reserveeriva klausli ulatus ka Lätile ja Leedule. Siiski jääb see laiendatud Balti klausli redaktsioon ainukeseks Soome-Inglise lepingus, ja kõikides teistes kaubanduslepingutes reserveerib Soome vaid soodustusi, mis ta annab Eestile. Selle kitsendatud, ühe ainsa riigi kasuks tehtud reservatsiooni ulatus erineb niivõrd tavalisest Balti klauslist, et *stricto sensu* Soomet ei saaks lugeda isegi hõlmatuks Balti riikide kohta maksva erikorraga. Soome seisab nagu eemal Balti klauslist ja seostub temaga vaid niivõrd, kui seda võimaldab ja nõuab tema Eesti kasuks tehtud reservatsioon. Üksik katse, liituda tihedamalt Balti klausliga lepingus Inglismaaga, ei leidnud kordamist ja see fakt juba üksinda tähendab, et Soome ei taha võtta Balti klauslit üheks oma kaubanduspoliitika aluseks. Balti klausliga on Soome hõlmatud enamini passiivselt kui aktiivselt: ta kasutab klausliga võimaldatud soodustusi teiste riikide kaubanduslepingute põhjal. Teised Balti riigid on talle reserveerinud erilisi soodustusi ja näidanud oma valmisolekut neid ka anda. Soome aga ei ole vastavaid reservatsioone teinud ja temal osutub seega võimatuks vastutasuna anda muudele Balti riikidele eria ainusoodustusi.

Balti klausli pinnaline ulatus, olles algul kõikuv, on nüüd stabiiliseerunud ja hõlmab viis riiki: Eesti, Läti, Leedu Soome ja Vene. Siiski, jälgides klausli kujunemist, võib märgata, et klauslis väljendatud erisoodustuste põhimõte ei haara nimetatud riike kuigi ühtlaselt. Balti klausel väljendub kõige selgemini Eesti, Läti ja Leedu kaubanduslepingutes. Need kolm riiki kujundavad koos Balti klausli tuuma, kuna selle rühmituse perifeeriatel asuvad Soome ja Venemaa liituvad klausliga vaid osaliselt. Nende seisukord klauslis on erisugune.

Balti klausel on maksev ainult temas eriti nimetatud riikide kohta ja ainult seni, kui tema varjul antud erisoodustusi ei ole loovutatud mõnele kolmandale riigile. Niipea kui üks kolmandaist, s. o. Balti klausliga mitte hõlmatud riikidest saab mõne klausliga varjatud soodustuse osaliseks, laieneb see soodustus viibimata ja automaatselt kõikidele enamsoodustuse põhimõtte alusel. Rõhkemgi veel, jääb kas või üheski Balti riikide poolt sõlmitud lepingus reserveerimata vahekord ühe klauslis tavaliselt nimetatud riigiga mainimata, võivad kõik kolmandad riigid pretendeerida selles vahekorras tunnustatud soodustusele. Seepärast on paratamatult tarvilik nõue, et Balti klausel esineks kõikides Balti riikide kaubanduslepingutes eranditult ja seda pealegi alati oma kõige laiemas ulatuses. Ainult siis on tema juriidiline mõju vastuvaidlematu.

* * *

Erandina enamsoodustuse põhimõttest ei kata Balti klausel oma õiguslikus ulatuses kaugeltki kõiki kaubanduslepingute ainevaldu. Lähem tutvumine tema sisuga ja kandvamate ideedega tõestab peagi, et ta on oma ulatuselt isegi suhteliselt kitsas ja maksev üksnes tollisoodustuste kohta. Seda tõestab niihästi sisuline kui ka juriidiline analüüs.

Kaubanduslepingute ainevald on võrdlemisi mitmekesine. Peale tollisoodustuste tariifide alandamise või fikseerimise näol mahutatakse kaubanduslepingutesse tavaliselt palju teisi norme, mis määravad lepinguosaliste kodanike ja ettevõtete õigusliku staatuse vähemas või suuremas ulatuses, mis normeerivad laevandust, konsulaar-asjandust jne. Võrreldes neid viimaseid

kaubanduslepingu aineid, näeme otsekohe, et nad ei erine kuigi märgatavalt, vaid on enam-vähem ühtlased kõikides meie kaubanduslepingutes eranditult, olgu need sõlmitud Balti klausliga hõlmatud riikide vahel või kolmandate riikidega. Kõikjal leiame siin käsituse, mis rajatud kas piiramatu enamsoodustuse põhimõttele või jälle täielisele sarnastamisele oma kodanikega, ehk nn. rahvusliku käsituse. Kõikide riikide kodanikud on võrdsed õiguse ees ja seda viisil ja määral, nagu seda nõuavad tsiviliseeritud rahvaste õiguslikud veendumused.

Sellelt seisukohalt lähtudes tuleb hinnata ka Balti klausli praktilist väärtust. Tema otsekoheseks sihiks on soodustada Balti riikide kaubavahetust, võimaldades paremaid tingimusi konkureerimises samalaadsete kaupadega, mis pärit kolmandatest riikidest. Muid tingimusi arvestamata võiks ütelda, et Balti klausel võimaldab turustada kaupu niivõrd odavamalt, kui võrd tema varjul kehtivad eelistustollid on madalamad enamsoodustuse alusel kehtivatest tollimääradest.

Kuidas on Balti riigid sellega avanevaid võimalusi seni kasutanud? Teiste sõnadega, kui suuri erisoodustusi on nad andnud üksteisele tollikäsituses? Võrreldes üksikuid konventsionaalseid tariife meie lepingutes Balti klausliga hõlmatud riikidega ja lepingutes kolmandate riikidega, peab küll tähendama, et tollimaksud pole sugugi suuresti erinevad. Nad jäävad püsima enam-vähem ühtlasele tasemele, mis tingitud iga riigi majanduslikust plaanist ja riigi autonoomsest tollipoliitikast. Kuid need konventsionaalsed tariifid osutuvad sääljuures teisele faktile, mis tõendab juba võrdlemisi suurt vastutulekut Balti riikide *inter se* kaubavahetuses: meie põhitariif on konventsionaliseeritud protsentuaalselt palju suuremal määral Balti riikide omavaheliste kaubanduslepingutega, kui ta seda on lepingutega kolmandate riikidega. Seetõttu on Balti riigid säilitanud kolmandate riikide suhtes oma autonoomsete tariifide liikuvuse, kuna vahekordades *inter se* on nad oma tariife stabiliseerinud konventsionaal-tariifidega suhteliselt suurel määral. Tollide alandamine ja saavutatud alanduste stabiliseerimine on loomulikult juba iseenesest omapäraseks soodustuseks, mille kasutamine osutub võimalikuks ainult Balti klausli eraldava kaitse tõttu. Kuid ühtlasi tuleb tähendada, et need soodustused ei laiene sugugi automaatselt kõikidele Balti riikidele. Viimased peavad selleks otstarbeks astuma lepinguvahekorda. Ainusoodustused hakkavad maksma ainult lepinguosaliste vahel ja lepingu enese piirides. Nad on antavad ainult ühele konkreetsele riigile ja ei levine teistele Balti klausliga hõlmatud riikidele. Balti klausli enese piirides ei maksa enamsoodustuse põhimõte. Vaadeldes Balti riikide omavahelisi lepinguid võib selles otsekohe veenduda. Näiteks, meie leping Soomega (11. apr. 1931) tähendab selgelt, et Soome ei pretendeeri soodustustele, mis Eesti poolt antakse Lätile või Leedule, meie lepingus Lätiga reserveeritakse ainusoodustused, mis antakse Soomele, Leedule või N.-Venele, jne. Analoožilisi norme leiame ka teiste maade lepingutes. Kuid rohkemgi veel. Juba nimetatud meie lepingus Soomega leidub artikkel (17), millega lepinguosalistes deklareerivad, et lepingus ettenähtud soodustusi, õigusi ja eesõigusi, eriti tollialandusi, ei anta mingil tingimisel ega ühelgi juhtumil teistele riikidele enamsoodustatud riikide klausli põhjal. Nad kohustuvad peale selle vastastikku arvestama seda normi rahvusvaheliste lepingute sõlmimisel. Nagu sellest nähtub, on Balti riikide *inter se* sõlmitavad lepingud valjult eksklusiivsed ja maksavad ainult kahe lepinguosalise vahel, ilma kolmandatele levinemata. Võiks ütelda, et Balti klausli

piirides peitub veel teistkordne reservatsioon, mis muudab lepinguga antavad soodustused tõelikult ainulisteks. Balti klausel loob riikide rühmituse, mis võib oma seesmise vahekordi rajada vastutasu (*do, ut des*) põhimõttele, ilma et ta selle põhimõtte realiseerimisel oleks segatud takistavast enamsoodustuse tingimusest. Balti riikidel ei tule omavaheliste lepingute sõlmimisel manööverdada joondudes kolmandaile võimalikele kontragentidele, nendel on vaja vaid tasakaalustada oma vastastikuseid pakkumisi ja nõudmisi. Balti klausel kindlustab nendele kontraktualse vabaduse. Kuid sääljuures ei loo ta Balti riikidest majanduslikku ühikut, mis alluks ühisele ja kõikidele võrdsele korrale kaubanduslikul alal. Balti riikide vahekorrad *inter se* jäävad erinevaks ka Balti klausli piirides.

Balti riikide omavahelised erisoodustused kaubavahetuses on küllalt suured. Kuid siiski ei saa Balti klausli väärtuse hindamisel märkimata jätta teatavat tagasihoidlikkust tema kasutamises. Mida on siis realselt saavutatud? Eesti-Läti vahekordades on jõutud juba ammu tolliuniooni tarviduse põhimõttele tunnetusele, kuid seni on selle teostamiseks tehtud otse lubamatult vähe. Siiski, alates 1928. aastast, alates sellal sõlmitud ajutisest majanduslikust kokkuleppes ja selle järkjärgulisest täiendustest on Eesti-Läti lähenemine majanduslikul alal arenenud suhteliselt kiiremini kui varemalt. Eesti-Soome vahekorras on olnud mõõduandvad leping 1921. aastast ja 1931. aastal sõlmitud palju kaugemale küündiv kaubandusleping, mis aga, olgu ta sisuliselt nii laiaulatuslik kui tahes, ei vii meid siiski kaugemale tavalisest lepinguvahekorrast oma naabriga. See leping on nüüd revideerimise järgus ja Eesti on esinenud sel puhul välisminister J. Seljamaa kaudu väga radikaalse kavaga, mis näeb ette tollivaba kaubavahetust omamaa saadustele Eesti ja Soome vahel. Kuid see oma mõttes õiglane ja Balti klausli loomule nii hästi sobiv kava on praegu vaid ettepanek, mis leiab küll üha rohkem poolehoidu, kuid praegu ei saa veel julgelt ütelda, et see suurejooneline kava tõesti teostuks. Eesti-Leedu vahekorrad olid seni vahest kõige kurvemad: alles 1931. aastal sõlmiti nootide vahetuse teel esimene ajutine kaubandusleping Leeduga ja alles läinud aasta viimasel päeval asendati see uue, seekord püsiva kaubanduslepinguga, mis läheb vastastikuste soodustuste andmises suhteliselt kaugele. Venemaaga seob meid kaubanduslik kokkulepe, mis võrreldes kolmandate riikidega ei anna kuigi palju suuremaid soodustusi lepinguosalistele.

Vaadeldes Läti-poolset Balti klausli kasutamist võiks vahest tähendada, et ta on loonud suuremaid kaubanduslikke sidemeid, Eesti välja arvatud, vaid Leeduga ja seda ka alles viimasel ajal, nimelt läinud aasta detsembris uue Läti-Leedu kaubandusliku lepingu näol. Vahekorras Soomega ei ole Läti saavutanud suhteliselt suuremaid soodustusi kui kolmandad riigid ja alles selle aasta alul otsustati suuremat rõhku panna majanduslike suhete arendamisele kahe maa vahel. Lõppeks olgu veel tähendatud, et Soome-Leedu kaubanduslikud vahekorrad ei tõuse üle tavaliste pinna ja ei viita millegagi Balti klausli ärakasutamisele.

Nagu nähtub Balti klausli rakenduse käigust, on tema varjul varutud soodustusi püütud realiseerida vaid viimasel ajal. Seda on põhjustanud kõige suuremal määral välisturgude sulgemine Balti riikide väljaveole ja sellega ilmnenud tarvidus otsida ja korraldada enesele uusi turgusid esijoones sääli, kus see võimalik. Turgude puudumine sundis Balti riike mõtlema omavahelise kaubavahetuse suurendamisele. Viimane oleneb muidugi Balti turu mahutusvõimest ja tarvidusest teiste Baltimaade kaupade ja

saaduste järele. Arvestades nende riikide majandusliku struktuuri suhtelist sarnasust ei saa siin ennustada üle ootuste käivat abi. Kuid vaadeldes asja omavahelise kaubavahetuse osatähtsuse seisukohalt, võiks siiski tähendada, et Balti klausli praktiline realiseerimine oleks käegakatsutavaks paranduseks Balti riikide majanduslikus elus.

Majanduslik surutis on aga mõjunud Balti klausli kasutamisele veelgi suuremal määral. Kui see kasutamine kandis seni eeskätt ja isegi ainult bilateraalselt laadi, siis on viimasel ajal märgata tendentsi tema kollektiivseks ärakasutamiseks. On tärkamas mõtte, et Balti klausel ei peaks varjama piiramata enamsoodustuse eest Balti riikide bilateraalseid vahekordi majanduslikul alal, vaid et Balti klausliga kaitstud üksikutele riikidele antavad ainusoodustused oleksid kõikide Balti riikide päralt ühtlaselt. Tahetakse Balti klausli piirides maad anda sarnastavale enamsoodustuse põhimõttele, mis levineks ainult Balti klausliga hõlmatud maadele ja siluks senised erinevad bilateraalsed vahekorrad. Läti on nimelt teinud ettepaneku Soomele laiendada tema poolt Eestile antavad erisoodustused ka Läti kaupadele. Niisugune Balti klausli arendus kõrvaldaks konkurentsi ebavõrdsuse Balti riikide eneste vahel ja looks nendest ühtlastesse oludesse asetatud kui mitte majandusliku terviku, siis vähemalt tihedalt seostunud majandusliku rühmitise, mis esineks väljaspoole homogeense grupina. Niisuguse ainusoodustatud riikide rühmitise loomine võib tunduda kaheteralisena, tema realiseerimine võib kokku pörkuda nii juriidiliste kui ka majanduspoliitiliste raskustega. Aga ta oleks normaalseks lahenduseks praegusele loosungile: Balti turg on normaalsem koht Balti riikide ekspordile niivõrd, kui võrd see osutub tarvilikuks riigimajanduslikult igal maal. Kui üks Balti riikidest vajab mõnesuguseid kaupu ja saadusi ja kui teine Balti riik suudab neid pakkuda vajalises kvaliteedis, siis tuleb neid kaupu ja saadusi eelistada. Sellega saaksid Balti riigid üksteisele appi tulla eriti praeguse kriisi ajal. Sellega paneksid nad oma vastastikustes vahekordades maksma omaabi põhimõtte, mis suudaks kas või osaliselki kompenseerida välisturgude ajutist kaotamist.

Loomulikult põhjustaks niisugune majanduspoliitika Balti klausli muutmise ja tema senise kuju ja kandejõu asendamise uuega. Ta peaks siis muutuma impersonaalseks, ja, mis peaaegu, siis peaksid kaduma Balti riikide omavahelistes kaubanduslepingutes senised reservatsioonid. Teiste sõnadega, Balti klauslil tema internses tähenduses ei oleks enam ruumi Balti riikide omavahelistes kaubanduslepingutes, ta jääks püsima vaid lepingutes kolmandate riikidega, et võimaldada ja kaitseda konkurentsi eest Balti riikide majanduslikku koostööd omaabi põhimõttel.

* * *

Balti klauslit ei saa ega tohigi hinnata üksnes majanduslikult seisukohalt. Tal on peale selle veel oma vastuvaidlemata poliitiline kaal. Nagu juba nähtus, on Balti klausli praktiline teostamine seni vähenenud, suhteliselt kitsas ja sünnitab isegi teatavaid raskusi rääkida nende vastastikuste erisoodustuste efektiivsusest, mis Balti riigid üksteisele lubanud. Praktiliselt teostamata Balti klausel tundub rohkem kindlustusena tuleviku vastu. Ta reserveerib Balti riikidele võimaluse tihedama majandusliku koostöö arendamiseks tulevikus ja näitab ära, missuguste maadega on soovitavaks peetud majanduslik lähenemine. Sellele annab vastuse Balti klausliga hõlmatud riikide loend. Nagu juba varem märgitud, moodustavad klausli tuuma

Eesti, Läti ja Leedu. See grupp riike reserveerib omakord võimaluse lähemaks kontaktiks Soome ja Venemaaga. Soome aga arvestab tulevikus ainult lähenemist Eestile.

Balti klausli hindamisel temas peituvate võimaluste poolest oleks tähtis meelde tuletada, et kõik temasarjased reservatsioonid on aset leidnud seni üksnes riikide vahel, kes avaldavad tendentsi üldisele omavahelisele ühinemisele nii majanduslikult kui ka poliitiliselt. Et aga niisugune üldine lähenemine on osutunud raskeks, siis on teda alustatud majanduslikul alal ja sedagi esmalt platooniiliste võimaluste reserveerimisega, tagades nii tulevase majandusliku assimileerimise. Loomulikult ei kõrvalda sellise klausli paigutamine kaubanduslepingutesse veel neid poliitilisi ja majanduslikke raskusi, mis takistavad tänapäev autoritaarselt kristalliseerunud riikide lähenemist, kuid ta väljendab nende riikide tuleviku ideaali, olles sääljuures esimeseks vajalikuks sammuks lähenemise või isegi liitumise teostamisel.

N. Kaasik.

ERK-ide LIIDU MÄRGUKIRI.

Neil päevil esitati Riigivanemale alljärgneva sisuga märgukiri vähemusrahvuste kultuuro-mavalitsuste kohta.

Kui omal ajal vastu võeti vähemusrahvuste kultuuro-mavalitsuste seadus, siis loodeti sellest meie riigile kasu nii sise- kui välispoliitiliselt. Seda seadust ongi väljaspool rohkesti kiidetud ja eeskujuks seatud. Tegelikku, päris konkreetset kasu sellest ometi Eestile pole olnud. Peab ütleva, et selle ülistajad — enamasti sakslased, kes vähemusrahvusena laiali pillatud mitmetesse riikidesse — pole seda kiitnud sugugi Eesti, vaid ainult oma kasu pärast. Sellega on nad tahtnud ahvatella teisi riike Eestile järele tegema. Vaatamata laialdasele propagandale pole ometi ükski teine riik sama korraldust omaks võtnud, pidades seda poliitiliselt ja riiklikule tervikule liiga ohtlikuks sammuks. Ka sisepoliitiliselt pole sellest seadusest olnud loodetud kasu. Vähemusrahvuste kultuuro-mavalitsus pole teinud vähemusi meie riigile sõbralikumaks ja lojaalsemaks. Koguni vastupidi: mõned Eesti riiklusele mittesõbralikud elemendid on leidnud võimaluse kasutada selle seadusega antud vabadusi selleks, et taotella eesmärke, mis püstitatud väljaspoolsete võimude poolt ja mis vastuolus meie riigi huvidega. See on olnud võimalik eriti seetõttu, et kehtiv kultuuro-mavalitsuste seadus on jätnud meie riigivõimule liiga vähe kontrollivõimalusi selle raamides toimuva tegevuse suhtes. Eesti avalikkuses on juba pikemat aega juhitud tähelepanu kahjule, mida vähemusrahvuste kultuuro-mavalitsuste senine korraldus toob meie riigile kui tervikule. Ka ERK-id on korduvalt seda küsimust arutanud ja pidanud nõu siia toodavate paranduste kohta. Eriti lähemas minevikus ühenduses saksa vähemusrahva kultuuro-mavalitsusega ilmsiks tulnud tõsiasi on nõuavad, et parandused selles asjas teostataks kiiresti. Juhtides sellele tähelepanu julgevad ERK-id esitada Vab. Valitsusele kaalumiseks järgmised klubide poolt vastu võetud seisukohad:

1) Põhimõtteliselt pole tarvilik ega kohane hakata tühistama kõiki vähemusrahvuste kultuuro-mavalitsuse alal antud õigusi; need võiksid oluliselt jääda kehtima, kuid riigivõim peab saama võimaluse igas kultuuro-mavalitsuse astmes ja asutises näha, mis seal tehakse või kavatsetakse ja samuti ka võimaluse tarvilisel korral riigi üldhuvides vahele astuda; samuti

tuleks nii kulturomavalitsuste seadusega kui ka teiste sellega seoses olevate seadustega loodud korraldusi muuta otstarbekohasemaks.

2) Lähtudes neist seisukohtadest oleks tarvilik, et riigivõim teostaks järelevalvet kõikide kulturomavalitsuse asutiste üle kõige valjuse ja tõhtsusega praegu maksvate seaduste raamides, muutes neid seadusi niivõrra, kui võrra nad on osutunud mitteküllaldaseks.

3) Enne kõike tuleb pidada vajalikuks, et kulturomavalitsustele alluvate koolide suhtes antaks kohalikele koolinõunikele, haridusosakonna juhatajatele ja teistele järelevalve esindajatele õigus neid revideerida ühel alusel teiste koolidega ja neis õppetöö ja -vahendite asjus kaasa rääkida; seni kehtinud keskasutise lähemat järelevalvet on tegelikult võimatu üle riigi vajaliselt teostada; et kohapealseil koolinõunikel pole õigust kulturomavalitsuste koolidesse puutuvais asjus kaasa kõnelda, on seda ebaloomulik, et nende koolide kuludest katab suure osa riik, resp. kohalik omavalitsus.

4) Tuleks teostada otsesemat järelevalvet vähemusrahvuste algkooliõpetajate ettevalmistuse üle.

5) Kulturomavalitsuste koolidesse õppejõudude valimisest peaks koolide ülalpidaja, s. o. riik resp. kohalik omavalitsus osa võtma oma esindaja kaudu; seda nõuet saaks jällegi põhjendada riigi osavõtmisega koolide kulude kandmisest.

6) Eriti eesti keele, kirjanduse, ajaloo ja kodanikuõpetuse õppejõududeks tuleb seada isikud, kel on olemas kõik eeldused, et õpetus neil aladel teostuks vajalise sügavusega ja riikliku mõtteviisi kohaselt; nagu näitavad ülikooli kogemused, pole seni mitmed vähemusrahvuste koolid saavutanud tarvilist taset eesti keele oskuse alal, samuti on ajalooõpetuse alal raskuskoht sageli asetatud liigselt väljaspoole kodumaad.

7) Koolikorraldusse puutuvaid seadusenõudeid tuleks muuta ses mõttes, et kui teatud vähemusrahvusel kohapeal puuduvad emakeelsed koolid, siis sellest rahvusest lapsi tuleb saata riigikeelsetesse koolidesse; teiste vähemusrahvuste koolidesse võiks neid saata ainult tungivate põhjustel riigiasutiste erilisel loal.

8) Vähemusrahvuste haridusasutistele riigi või omavalitsuste poolt antav toetus olgu suhteliselt võrdne vastava vähemusrahvuse arvule riigis.

SAKSA TEADLASE TASE.

Roderich v. Engelhardt, dr. med., on teadusliku kvalifikatsiooniga inimene. Liiatigi põlist akadeemilist algupära, sest Tartu ülikooli õppejõudude nimestikus esinevad professoritena kaks M. v. Engelhardti, esimene 1820. a. mineraloogi ja geognostina, teine 1859. a. teoloogina. On tunnuseid, mis tõendavad, et Roderich v. Engelhardt on nende õpetlaste järeletulijaid. Akadeemilised traditsioonid ja isiklik kvalifikatsioon on talle võimaldanud Saksamaa õpetlaste seas etendada silmapaistvat osa. Dresdeni tervishoiu muuseumi esemeist koostatud bioloogilise näitusega „Inimene“ ta rändas Baltimaal kaasa ja avaldas siis raamatu „Organische Kultur. Deutsche Lebensfragen im Lichte der Biologie. München 1925“, mille eesmärgiks oli, nagu ta ütleb eessõnas: „Auf biologischer Grundlage soll an der Hand einer intuitiven Philosophie des Organischen die Möglichkeit und Notwendigkeit einer organischen Kultur gezeigt werden.“

Balti-Saksa ringkondades R. v. Engelhardt on juhtivaid jõude. Juba enne Maailmasõda ta oli kohal üks agaramaid saksa kultuurtegelasi. Kuu- lus muide komiteesse, milline korraldas ülikooli suvekursusi Riia rannas „als Ersatz für die russifizierte Universität Dorpat in Riga“, kus juba tol ajal arutati aaria kultuuri probleeme ja rajati tuleva maailmavaate põhi- mõtteid. Praegu ilmub iga kuu tema toimetatud lendleheke „Aus deutscher Geistesarbeit“, mida muide „Revalsche Zeitung“ levitab oma hõlma all. Nii on ta tunnustatud õpetlane ja Balti-Saksa ideoloog.

Läinud aastal ilmus R. v. Engelhardti „Tartu Saksa ülikooli“ ajalugu, milles autor taotleb näidata, kuidas Saksa teadus, eriti Tartu ülikoolis, vääramatult ajas neid jälgi, mida astunud J. W. v. Goethe, K. E. v. Baer, Gustav Bunge j. t., erinevalt teistest rahvastest, kes loodusteaduse uurimus- retkedel eksisid ja end mässisid materialistlik-mehaanilise elukäsituse rägastikku, kuni viimaks Hermann Driesch ja Jakob v. Uexküll õpetuse kõigest elavast, bioloogia, puhastasid materialismi saastast ja ta rajasid alusele, millele nüüd rakendatakse Saksa riiki ja kogu vaimuelu. Selle nn. Weimari vaimu päikesesüsteemi keskpunktiks on muidugi Goethe, tema näopilt ehib ka Engelhardti raamatut, tema nimel autor alustab ja lõpetab oma teose. Peale trükitud allikate autoril on olnud kasutada ka avaldamata materjale, nagu endiste rektorite Fr. v. Bidderi ja G. v. Oettingeni käsikirjalisi mälestisi jne.

„Weimari vaimu“ esimesi esindajaid meie maal oli muidugi Fr. G. Parrot, Vene ajal uuesti avatud Tartu ülikooli esimene rektor ja valgus- tatud isevalitseja Aleksander I isiklik sõber. Tolle aja valitsevates ring- kondades meie maal Balti rüütelkondades ei olnud sest vaimust midagi mär- gata ja seepärast ei usaldanud Parrot oma lemmikut maariigi hooldusele, vaid sokutas ta Vene riigi valdusesse. Seda baltlased muidugi ei suuda talle andestada, nagu ei vabandata seda teist, kes patustas Balti traditsioo- nide vastu, humaanse keisri Aleksander II soosikut, krahv Aleksander Key- serlingi, Tartu õppekonna kuraatorit, kes jälle päälinna kõrgemate ring- kondade mõjustusel soetas „haugi karbitiiki“ ja üldse nägi meie maa kõr- gemas õppeasutises midagi üldisemat ja humaansemat kui Balti-Saksa vaimukantsi. Õigupoolest ei ole ka Gustav Evers ja K. E. v. Baer kõige ustavamad sõdurid selle kantsi rinnatisel, kuigi autor neid ei inkrimineeri.

Roderich v. Engelhardt ise on laitmatu baltlane. Aarialane, nagu nad end nüüd ise liigitavad. Suure hädustundega ta kirjutab maha kõik salmi- kud, mis ülikooli tähtpäevaks sepitsetud, ja on sügavasti liigutatud ilusaist sõnust, millega kunagise Tartu saksa ülikooli jaluldamisel (Wiederaufrich- tung der einst deutschen Universität Dorpat) 15. sept. 1918. a. õnnit- lesid Wilhelm II I. R., Saksa ülikoolide rektorid ja professorid. Needki tekstid avaldatakse in extenso, nähtavasti evivad nad ajalooliste ürikutena sama väärtuse, mis varajasemad „Gelegenheitsgedichte“.

Seda ajaloolist momenti muidugi vaid eestlased ei osanud hinnata. Neil puudus selleks „objektiivne Einsicht“ (535). See põhjustas eesti harit- laste massilise arreteerimise 15. augustil t. a. „Auch beim besten Willen hätte man geeignete Lehrkräfte estnischer und lettischer Nationalität, die dem Niveau deutscher Wissenschaftler entsprachen, nicht schaffen können“ (535). Eesti keeles: „Parimalgi tahtmisel ei oleks suudetud leida eesti ja läti rahvusest õppejõude, kes oleks vastanud saksa teadlaste tasemele“. Üli- kooli senised ja tulevased eestlasest õppejõud läksid ennemini vangla kui reeturina kateedri- le. Vaevalt nad vastasidki nõutavale „saksa teadlase tase-

mele“, sest nende seas ei leidunud ühtki puhtsaksa kultuuritoodet. Iseseisvuse esimesel aastakümnel võiksime aga muide R. v. Engelhardtile esitella eesti rahvusest õpetlase, kelle kogu teaduslik pagaaž pärit Saksamaalt ja kelle vaimne pale sarnleb saksa teadlase omale: dr. Eldor Fählmann, end. eramajanduse õppejõud Tartu ülikoolis. Kõnes ja kirjas nii lennukas, et keegi ei mõista, mis ta tahab öelda. Selline toredus on meile ülearune ja me loovutame ta meeleldi mõnele „Ersatz-Universität“ile“.

R. v. Engelhardt, orgaanilise kultuuri ja Goethe vaimu apostel, kelle väitel „... deutsch sein heisst aus den Erlebnistiefen des Unbewussten die Dynamik eines ewigen Werdens, einer organischen Entwicklung herausfühlen“ (Org. Kult. lk. 106/107), on oma isikuga elavaks näiteks, et ta orgaaniliselt kuulub sesse bioloogilisse keskkonda, kust ta põlvneb. Goethe Weimari vaim, Bergsoni intuiitvne filosoofia ja Uexkülli bioloogiline maailmavaade ei moonda inimest, kes juurdub Balti orduriigi pinnas. Sajandeid tagasiviidavate esivanemate geenid murravad ikka uutes sugupõlvedes esile. Kõrkus ja jõhkрус avaldub temas kõige vastu, mis ei ole aaria algupära. Tartu ülikool oleleb temale veel vaid hanejalges. Näide sellest (lk. 515): „... während die Professoren v. Bulmerincq und O. Seesemann an der Theologischen Fakultät der Universität „Tartu“ wirken“. See vaimne pale on meile tuttav juba vanemaist ajalookirjeldusist. Engelhardt kirjutab ajalugu XX sajandil stiilis nagu seda tehti XIII—XIX sajandini:

„Die Kämpfe der baltischen Landeswehr und des Baltenregimentes zum Schutz der Heimat gemeinsam mit deutschen, lettischen und estnischen Formationen...“ (539), sellest ei taha autor ses raamatus pikemalt kõnelda, see kuuluvat eri peatükki; ta piirdub valemiga, milles nende võitluste tegurid on hinnatud ja järjestatud nende tähtsuse järgi. Kui ta end ei peaks tundma olevat kutsutud seda eri peatükki kirjutama, siis ta parandab selle prisma oma järeletulijale, kes meie hilisemat ajalugu käsitleks ses põhivaates. Balti landesveeri ja Balti rügemendi võitlused kodumaa kaitseks ühes saksa, läti ja eesti formatsioonega — mõtelge, ka eestlastel olid oma formatsioonid nagu kunagi ordu sõjakäikudel või 30-aastasest sõjas!...

Kõik see on pandud kirja: Dorpat, November 1932 ja on lugeda teoses, mille tiitelhel seisab:

Die Deutsche Universität Dorpat
in ihrer geistesgeschichtlichen Bedeutung von

Roderich von Engelhardt, Dr. med.

Mitglied der Herdergesellschaft in Riga.

Franz Kluge Reval 1933.

Selline on selle saksa teadlase tase. Tõesti, ei tea veel, kes lõppeks võidab Võnnu lahingu! Oleme ennegi kultuurilises ja majanduslikus penetratsioonis vaenlasele loovutanud positsioonid, mida nad tapperitandril meilt ei suutnud võita. Ja kord need võetud, kustutatakse nad ajalooraamatuis nagu poleks neid olnudki.

J. Lintrop.

Ilmub 12 korda aastas. Tellimishind: aastas Kr. 3.—, poolaastas Kr. 1.70.

Vastutav ja tegev toimetaja: *Edg. Kant.*

Toimetuse liikmed: *N. Kaasik, H. Moora, V. Nõges, Ed. Sahkenberg.*

Väljaandja: *Eesti Rahvuslaste Klubide Liit.*

G. Roh'ti trükk, Tartus 1934.

PILSEN

MÜNCHEN

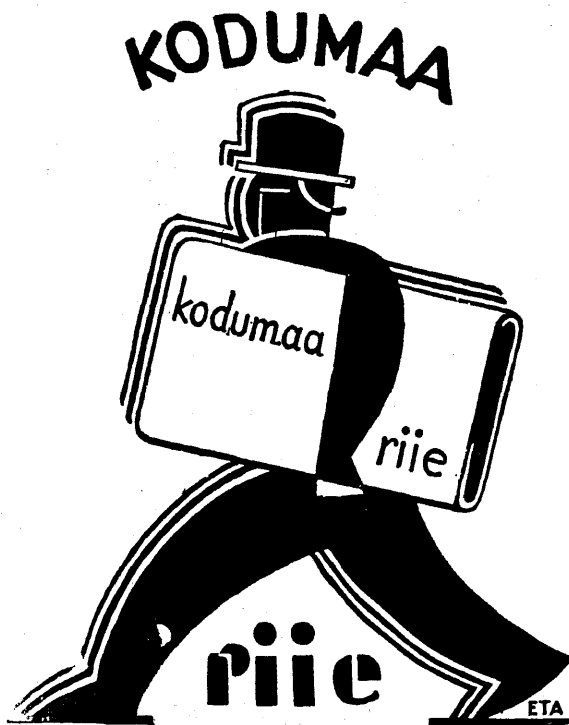
EKSPORT

PILSEN

„LIVONIA“

ÕLU & MÕDU &

KARASTAVAD JOOGID!

— olgu iga teadliku kodaniku hüüe!

Kodumaa vabrikute kalevid, puuvillased riided, siid ja kunstiid ning niidid on saadaval üle Eesti kõikides paremates kauplustes.

SUURMÜÜGIKOHT

A.-S. KREENBALT, TALLINNAS.

1.00/PE^A 34,2

Teie kindlustate

oma mööbli,
oma maja...

Kas on kindlustatud ka
Teie perekonna kõige
kallim vara

Teie ise?

Kaks tähtsat hüvet:

- 1) perekonna hooldamine kindlustatu varajase surma korraks,
- 2) elatiskapitali kogumine kindlustatule endale vanaduspäevadeks

leiavad võimsaima rakenduse — *elukindlustuses*.

Saatke meile postkaart ja meie saadame Teile lähemad andmed elukindlustuse võimaluste kohta

Eesti Omavalitsuste ja Ühistegeliste asutuste Kindlustuselts „**OMA**“
Tartus, Riia t. 41, omas majas.

Põllumajanduse Pank.

Asukoht: Tartus, Suurturg 9, telef. juhatuse 10-65, üld 50.

Arvete seis 31. jaanuaril 1934. a.

AKTIVA		PASSIVA	
Kassa ja jooksvad arved teist. pankades	Kr. 155 724.85	Osa- ja muud kapitalid	Kr. 98.864.34
Väärtp. ja osam. teist. asut.	" 57.621.09	Hoiusummad:	
Laenud	" 822.864.80	tähtajalised Kr. 394.177.30	
Riiklikud laenud	" 8.408.84	jooksvad " 474.207.21	" 868.384.51
Korrespondendid: „Loro“	" 24.743.84	Riikl. võlad Pikalaenu P.	" 10.225.—
„Nostro“	" 3.761.33	K/korrent arve Eesti Panga Tartu osakonnas	" 35.798.60
Vallasvara	" 14.786.42	Korrespondendid: „Loro“	" 2.693.06
Ärikulud ja makstud 0/0 0/0	" 4.985.14	„Nostro“	" 29.992.45
Garantiide deebitorid	" 4.150.—	Saadud 0/0 0/0 ja komisjon	" 9.289.78
Muud aktivad	" 5.008.87	Vekslite rediskont	" 25.330.05
		Väljaantud garantiid	" 4 150.—
		Muud passivad	" 17.327.39
	Kr. 1.102.055 18		Kr. 1.102.055 18

Pank võtab raha hoiule ajakohase 0/0, annab laenusid 6½ — 70/0, ostab ja müüb E. V. Riigikassa pantkirju, millega võib soodsalt tasuda asunikku talude võlgu ja toimetab kõiki pangaoperatsioone. Korrespondendid kõigis tähtsamates keskkohaades.

Pangal tulekindel varakamber. Põllumajanduse Pangaga opereerivad kõik põllumehed, põllumajanduslikud ühised, Maavalitsus ja teised omavalitsusasutused. Panga juures **E. O. Kinnitusselts „OMA“** agentuur.

Juhatus

HIND 30 SENTI.